

Məmməd ORUC

QISA
QAPANMA

◆ Roman

Birinci fəsil

CÜMƏ

...Küçədən keçən məşinların səsinənd bildi ki, yuxudan erkən oyanıb, çünki bu səslər çox aydın eşidilirdi.

Yataqdan ona görə qalxmırdı ki, mənzil soyuqdu, sovetdən qalma qızdırıcılar işləmirdi, son dəfə möhkəmkə soyuqlayanandan sonra qardaşı Maarifin səxavət göstərib ona aldığı səkkiz arakəsməli elektrik qızdırıcısını, eləcə də öz evindəki köhnədən qalma qızdırıcıları işlətməyə qorxudu, nədənsə ona elə gəlirdi ki, alınandan əsaslı təmir görməyən mənzilində elektrik xətləri sİRadan çixıb - naqillər, necə deyərler, bir himə bənddi, qışa qapanma baş verə bilər.

Orta məktəbdə fizika dərslərində öyrəndiklərinin, demək olar, hamısını yaddan çıxartmışdı, adına qışa qapanma deyilən fiziki hadisədən başqa. Qışa qapanmanın əsasən, naqillərin həddindən artıq yüklənməsindən baş verdiyini bilirdi və son zamanlar ona elə gəlirdi ki, insan bədənindəki damarlar da naqillər kimidi, köhnələndən sonra -hərdən lap təzə vaxtı da -artıq yükləndə dözmür, alıxıb yanır.

Son zamanlar ara-sıra qışa qapanma və bunun nəticəsi olan dəhşətli bir yanğın hadisəsi yuxusuna girirdi və o, bu yanğından qaçıb qurtara bilmirdi, nə qədər qışırmaq istəsə də, hiss eləyirdi ki, səsi çixmır, ətrafındakı insanlar isə, elə bil, onun diri-diri yandığını görmürdürlər.

Bu qış sabahında da belə bir yuxunun təsirilə oyanmışdı, amma peşman deyildi, masanın üstündəki yanmışcı yazı onu gözləyirdi; hələ ötən ilin qışında cərrahiyyə əməliyyatından çixanda və şəriflikdə məşğul olan həkim dostu məşhur şairdən misal gətirib, "dünya duracaq yer deyil, ey can, səfər eylə", - deyə ona məlum bir həqiqəti bir daha anladanda, nə qədər acı da olsa, öz payını götürmüşdü və qərara almışdı ki, nə qədər ki əli qələm tutur, xatirələrini yazsın.

Məmuarların marağ doğuracağına inanırdı; axı, ömrü səhnədə keçmişdi, məşhur aktyorlarla, aktrissalarla, rejissorlarla çiyin-çiyinə işləmişdi, orden-mədalı öz yerində, hər aktyora nəsib olmayan fəxri adı da vardı.

...Qapının qəfil zəngindən qorxdu, çünki yalqız yaşadığı son beş ildə qapısının zəngi belə erkən çalınmamışdı. Nə desən ola bilər, itə daş atırsan, aca-yalavaca deyir. Sanballı təqaüd alməsi da çoxlarına məlumdu, amma çox az adam bilirdi ki, o, ayın əvəlinə aldığı sanballı təqaüdü ayın axırınacan xərcləyib qurtarıb, artığı qalanda da Moskvaaya -navəsi Seryoyaya göndərirdi.

...Seryoya vaxtsız həlak olmuş yeganə övladının nişanəsidir və onu bu dünyaya bağlayan işiqli bir telidir. Amma onu bu dünyaya bağlayan bir telin də mövcud olduğunu bilirdi və artıq belə idi fikirləşirdi ki, o tele doğru getsin, ya getməsin? Bu qərarəsizliq hərdən yadına adını unuttuğdu bir aşığın misrəsini salır: "desəm öldürərlər, deməsəm ölləm".

...Sağ ayağından ağırlar başladığından qapıya qədər axsaya - zariya gəldi və qapının rəzəsinə çəkməzden öncə bir daha ürəklə zarıdı ki, qapının arxasındakı adama da nə isə anlatsın.

-Kimd?

Cavab bir neçə saniyə keçəndən sonra gəldi:

-Mənəm...

Səs o qədər doğma, məhrəm idi ki, zəngi çalanın kim olduğunu dübarə soruşmağa utandı, səstlə qapını açdı və kəndardə dayanmış qara eyneqli, saçı-saqqalı çallaşmış adamın üzünə bircə dəfə baxmaqla yerindəcə donuxub qaldı.

-Edik?

Qəfil qonaq eyneyini çıxarıb onun üzünə gülmüşündü:

-Düz tapmışam...

Sərxan Səmədzadə bu sözdənmə kövrəldi, yoxsa bu qəfil görüşün ruhunu sərısadan həyəcanındananmi - bilmədi. Və daha nə isə soruşmağa dili gəlmədi.

Qapının kəndarında qacaqlaşdılar və doqquz mərtəbəli bu daş binanın birinci mərtəbəsinə addım səsləri eşidilənəcən bir-birindən aralanamıdılar. Kim bilir, bu addım səsləri olmasaydı, onlar hələ bu qapının kəndarında bir-birini nə qədər qucaqlayacaqdılar, nə qədər bir-birinin üzündən, yaşarmış gözlərindən öpəçəkdlilər və artıq keçmişdə qalan ayların, illərin - hansı günlərinin, onların yaşayacaqdılar?!

Qapını örtüb mənzilin dəhlizinə kəçəndən sonra soruşdu:

-Bas niyə xəbərsiz gəlmisən? Zəng də vura bilməzdim?

Erməni dostunu rusca yox, Azərbaycan dilində dindirməsi səbəbsiz deyildi; Edqar orta məktəbi Azərbaycan dilində bitirmişdi və ruscadan fərqli olaraq, Azərbaycan dilində daha səlis danışırdı.

Qonaq onun verdiyi sualın cavabını ayaqqabılarını soyunandan, mətbəxə, hamama, qonaq otağına ehtiyatlı nəzar salıb mənzilə onlardan başqa heç kim olmadığını təxmin eləyəndən sonra sualla verdi:

-Sən nə bilirənsə ki bizim telefon danışıqlarımızı izləyən yoxdu?

Əlbəttə, erməni dostunun bu gümanına şəkk gətirmək olmazdı, çünki onlar artıq iyirmi beş il idi ki, dünyanın fərqli - bir-birindən min kilometrliyə aralı şəhərlərində yaşasalar da, vaxtaşırı zəngləşirdilər, məktublaşırıdılar, bayramlarda, ad günlərində bir-birine açıqca göndərirdilər.

Sərxan Səmədzadə məktub, açıqca məsələsində də ehtiyatlı idi; erməni dostu Edqar Lalayana yazdığı məktublari, bir qayda olaraq Peterburqda Yaşayan aktyor dostunun adına, ünvanına göndərirdi, həmçinin Edqardan

gələn açıqcaların, məktublarnın da üstünə rus aktyor dostunun adı, soyadı, ünvanı yazılmış olurdu.

Hələ dəhlizdə iken mətbəxdən gələn səs qonağı diksindirtdi.

-Evdə bizdən başqa kimsə var?

-Kim olacaq? - Sərxan Səmədzadə ağızucu cavab verdi, - özün bilirsən

ki, Qalınadan sonra tək yaşayıram.

Qonaq mətbəxə sən boylandı:

- Orda sən eşitdim, axı,

Ev sahibi başını buladı:

-Şiçanlardı, - dedi və qonağın eynini açmaq üçün əlavə elədi, - mənim

lijdiveniyməndə yaşayırlar, ailə üzvlərimidirlər.

Bu cavabdan sonra, həqiqətən, qonağın eyni açıldı və o, hər şeydən baş

çıxaran bir adam kimi:

"Evdə şiçan təhlükəli deyil, -dedi,-amma şiçanın qoxusuna gələn ilan

qorxuludu.

Əslində, otuz il qabaq bu iki otaqlı mənzili alanda və bu mənzilin mətbəxində ilk şiçanla qarşılaşanda şiçanın arxasınca gələ biləcəklərindən qorxmışdu. Amma bu otuz ildə heç bir vasitə ilə şiçanların kökünü kəsə bilməmişdi.

Elə indinin özündə də şiçanların mənzildəki davranışı ilə barışa bilmir, onu ən çox haldan çıxaran işlə və eyni evdə harda gəldi-mətbəxdə, qonaq otağında və şiçanların qoyduqları izlərdi, bu izlərdən gələn kəşif qoxudu, amma şiçan hər dəfə fikirləşirdi ki, nə etmək olar, şiçan da, ilan da hardasa yaşayalmır ki, hardan dünyanı nizamı pozulmasın. Tapadan - dirnağa ateist olsa da, yalnız dünyanın nizamı pozulmasın. Tapadan - dirnağa ateist olsa da, yalnız dünyanın nizamı pozulmasın. Tapadan - dirnağa ateist olsa da, yalnız dünyanın nizamı pozulmasın. Tapadan - dirnağa ateist olsa da, yalnız dünyanın nizamı pozulmasın.

-O vaxt da bu mətbəxdə şiçan var idi, -qonaq dedi, -o vaxt da gecələr bu şiçanların səsi mənı diksindirirdi.

Qonağın «o vaxtı» yadına 1990-cı ilin yanvarını saldı; məhz o günlərdə Sərxan Səmədzadə uşaqlıq, cavanlıq dostu Edqar Lalayanı öz evində sərəsar bir haftə gizləmişdi və 20 Yanvar faciəsindən sonra qardaşı Maarifin köməyilə Bakı Dəniz Limanına aparıb Krasnovodska gedən bərəyə kəndirərək Xəzərin o tayına -Türkmənistanə yola salmışdı.

Əslinə baxsan, Lalayan o vaxt həç bir ehtiyatsızlıq eləməmişdi; hələ mövcud olaylardan bir ay qabaq arvadını və yeganə qızını Leninqrada göndərmişdi, özü isə Bakıda ona görə qalmışdı ki, on ildən artıq növbəyə durandan sonra şəhərin mərkəzində aldığı mənzili ya dəyişsin, ya da mümkün olarsa satsın.

Deyir, sən saydığını say, gör fəlak nə sayır. Və yəqin ki, Sərxan Səmədzadə olmasaydı, o günlərdə Sərxan onu aramasaydı, bu niyyəti həyatı bahasına başa gələ bilərdi.

Edqar çoxdan bu qənaətə gəlmişdi ki, onu Sərxana uşaqlıq, cavanlıq xatirələrindən daha çox, bu yaxşılıq bağlayır, çünki o günlərdə öz evində erməni gizləmək hər kisinin hünnəri deyildi.

Ermənistanın qovulanda anası, bacısı zorlanmış, oğlu, qızı gözü baxa-baxa öldürülmüş, Bakıda sərgərdan dolananda da təhrikiq ünsürlərin qarına düşmüş, gözünü qan örtmüş adama necə anladı bilərsən ki, qanı suyla da yumaq olar...

Qonaq, qonaq otağına keçəndən, bu otağın tanış oboyları solub-sarılmış divarlarına, çoxdan dəbdəbn düşmüş mebellərə, masanın üstündəki şahmat taxtasına, içində bir tək banan olan vazayə, təzyiq aparatına öteri nəzər salandan sonra, qədimi olduğu çeşnilərindən, butalarnından bilinen xalçadan

asilmiş cavan oğlan və yaşlanmış qadın portretlərinin qarşısında dayanıb sine dolusu köks ötürdü:

-Allah ikisinə də rəhmet eləsin, -dedi, -mən bu dünyada onlara borclu qaldım.

Qonağın etirafını təbii qarşıladı; həqiqətən də, o soyuq yanvar günlərində, qonaq-qaradan, ümumiyyətlə, xoşu gəlməyən arvadı Qalina Aleksandrova bir həftə ərzində Lalayanın qulluğunda ana-bacı kimi durnmuşdu. Üstəlik, o vaxt bu ikiotaqlı mənzilə darsqallığıdı. Oğlu evləndən sonra qayınanasının evinə yığışsa da, artıq bir neçə ay idi ki, arvadını da qoltuğuna vurub ata ocağına qayıtmışdı. Nəvəsi Seryoşa da artıq bu mənzilin otaqları arasında iməkleyirdi və o şəxssən nəzarət elayirdi ki, balaca divarların künc-bucağından suvaq, daş-torpaq qorarıb ağzına təpməsin. Qalina Aleksandrova isə təkidlə bildirdirdi ki, uşağın ayrıca otağı olmalıdı və o artıq bu qənaətə gəlmişdi ki, adından-sanından istifadə eləyib yene mənzil növbəsina dayansın və bu mənzil cavan ailəyə qalsın.

Alaş masanın arxasında kreslolara çöküb bir daha bir-birini təbessüməli süzəndən və baxışları ilə də bir-birinə məhrəm duyğular anladandan sonra ev sahibi soruşdu:

-Nəynən gəldin?

-Samalyotta.

-Bəs sənı yoxlamadırlar?

-Yoxladılar..

İki dəfə çiyinləri xalxdı və sonra da o, müəmmalı tərzədə başını buladı.

-Bəs başa düşmədilər ki, sən ermənisen?

Qonaq mübham bir sirtin üstünü açmış kimi astadan, titrek səsle cavab verdi:

-Mən özge pasportuyla gəlmişəm.

Ev sahibi heyretlə içini çəkdi:

-Sən nə danırsan, Edik? -dedi,-ciddi sözüdü?

-İlbtətt! Tam ciddi.

-Bəs qorxmursan?

Qonaq başını aşağı salıb qəmli-qəmli gülümsəyəndən sonra astadan cavab verdi:

-Qorxuram...

Sərxan Səmədzadə etirazını dərhal bildirdi:

-Yox! Sən qorxmursan! Qorxan sovbə belə qəfət qarşdırmazdı!

O, uşaqlıqda olduğu kimi yaşa dolandan sonra da Edqarın yeri gələndə söyüb-suvamaqdan çəkilmirdi, çünki hiş elayirdi ki, erməni dostu bu söyüşlərdən nəinki incimir, aksinə, xoşallıdır.

Elə indi də o, müəmmalı tərzədə çiyinlərini çəkəndən sonra gülümsədi və: -Aeroportda taksiyə minəndə doğurdan qorxdum,-dedi,-keçiddə pasportumu xoşlaya məmuru böyürmədə görəndə, bir allah bilir nələr çəkdim.

Taksi mağistrala çıxandan sonra da bir gözüm ardı qalmışdı. Sabuncun kruunda «QA!» taksini əyləyəndə lap ürəyım düşdü, -qonaq sözüne ara verib əlində tutduğı siqaret dənəsinı masanın üstündəki alışıqanla oldadı, -Sizin blokun ağızında da qəfiləndən qarşıma çıxan kişidən gözüm su içmədi, hələ mənə ələ gəlmi ki, o, yan tərəfdən mənim şəklimi çəkdi.

Sözün bu yerində Sərxan məsxərə ilə güldü.

-Demək istəyirsən ki, sənınlə şiçan-pişik oynayırlar?

Qonaq çallaşmış qışarların düynəyləyib müəmmalı tərzədə özü də sualla cavab verdi:

-Bəlkə belə lazımdı?

Ev sahibi də müəmmal diləndi:

-Bəlkə də...

...Araya çöken sükutu yenə də sıçanların çıxdığı səslər pozdu, amma bu şıqqılı mətbəxdən yox, onların oturduğu otaqdan, qarşı tərəfdəki divandan altından gəldi, qəfilən iki, bəlkə də üç sıçanın civiltisi bir-birinə qarışanda isə ev sahibi dedi:

-Sevşirlər... Axi qarşıdan yaz gəlir, nəsil artırmaq lazımdı.. Onlar bizim tayımız deyillər.

Bu zarafat anbaan büzüşən qonağın eynini önə qatmaq üçündü, onun rengi-ruhu da ev sahibinin xoşuna gəlirdi; ele bil güllüb-dənəyən bir ölü idi.

-Bəlkə mətbəxə keçib çay demləyək, -Sərxañ dedi, -orda da söhbətimizi eləyək, ora həm də isti olar, götürəm üşüyürsən.

-Hə, üşüyürəm, -qonaq etiraf elədi və dərhal yerindən dikəldi.

...Qonağı hər şeydən çox həyretə gətirən mətbəxin nizamı oldu, ele bil Qalina Aleksandrova indicə bu mətbəxi silib-süpürüb çıxmışdı. Yalnız mebellərin, soyuducunun yox, qab-qacağın, çəngəl-biçağın da yerini dəyişdirilməmişdi. Hətta ele bil qaz piltesinin üstündəki çaydana da toxunmamışdılar. Üzərində rus folklorunun ənənəvi, geniş yayılmış təzyiqlərini yasadən çəllək formalı duzqabı da, çayqabı da, çörəkqabı da öz yerində idi. Bu nizamın yaddaşında kök salmasının, bəlkə də, başlıca səbəbi 1990-cı ilin o dəhşətli yanvar günlərində, məhz bu mətbəxdə gecələməsi idi. Yuxusu arşə çəkildiyindən bütün gecəni bu mətbəx əşyalarına, bu əşyaların təzyiqlərinə göz gəzdirdi və sanki erken uşağ çağlarında oxuduğu slavyan nağıllarını, «Iqor polku haqqında dastan»ı yenidən vərəqləyirdi.

Xilaskarına çevrilən uşaqlıq dostu o zaman ele birinci gündən onun başını stolüstü oyunlarla, əsasən, şahmatla qatmağa çalışsa da, gecə yarını keçəndən sonra onu bu mətbəxə gətirdi və burda açılma çərçayinin üstündəki qar kimi ağappaq yatacağı nişan verdi:

-Səni mətbəxdə yatırıdığma görə üzür istəyirəm,- dedi, - amma görürsən ki başqa çarə de yoxdu...

Bəyəm ona hansısa bir çarə lazım idi? O, bütün gecəni fikirləşdi ki, görəsən, sağ qalsə, dostunun bu yaxşığından necə çəçənəcək? Və hələ hava işıqlanmamış, küçədə məşin səsləri peyda olanda yataqdan qalxıb, yatacağını yığışdırdı ki, gəlin gəlib körpə üçün sıyıq bişirə bilsin.

O yeddi günün neinki anları, daqiqləri, saatları da unudulmuşdu, amma bu mətbəxin nizamı, ələlxusuşu da rus folkloruna məxsus təzyiqlər hər şeyi təzələdi və o soruşmaq istədi ki, necə olub bu öten illər ərzində bu mətbəxin nizamı dəyişməyib, bəyəm o burda bişirib-düşürmür? Amma qaz piltesinin üstündəki çaydan o zamandan ona tanış olan fitini çalmağa başlayanda sükutu ev sahibi pozdu:

- Çay içək, yoxsa kofe?

- Əlbəttə çay, - qonaq cavab verdi, -kofe təzyiqlı qaldırır, bilmirsən?

- Sənin də təzyiqlin var?

- Əlbəttə var, -qonaq cavab verdi, -bizim yazımızda təzyiqləndən qaçmaq mümkün deyil, qan qatlaşib, damarlarımız kireçlənib, daralıb, öz yükünü daşıya bilmir.

-Təzyiql dərmanını atırsan?

-Əlbəttə, bəs sən?

Ev sahibi bu sualın cavabını gülə-gülə verdi:

-Mən yox... -Onun etirafı səmimi idi, əslində isə vəziyyəti kəskinləşəndə həkimlər yazan bütün dərmanları alırdı, amma bir neçə gündən sonra da zibil qutusuna atırdı.

Ona ele gəlirdi ki, hər bir kimyəvi dərmanın xeyirdən çox zərər var. Düzdür, hələ neçə il qabaq prostat litibəbindən əziyyət çəkəndə prostomoluno, omnik-okas adıyla tanınan xarici həbləri qəbul eləmişdi, hətta qan təzyiqinə qarşı məsləhət görülmüş panançinin də tamına baxmışdı, amma qısa bir zaman kəşiyində.

Ətri dərhal mətbəxin ab-havasını təzələyən çay fincanlara süzəndən, soyuducunun qapısını aralayib ordan səhrə yeməyi zamanı istifadə etdiyi qırmızı kürünü, bəli, kara yağını, şokoladı peçenyeni stolun üstünə düzəndən sonra, nəhayət ki, onu ən çox düşündürən sualı qonağa verdi:

- Xeyirdimi?

Qonaq çəşçin halda gözlerini döyməyə başlayanda, o, sualına bir qədər aydınlıq gətirdi:

- Bilmək istəyirəm ki, nədən ötrü gəlmişən? Məqsədin nədi? Uşaqlıq yoldaşı sualın cavabını bir xeyli fikirləşəndən, müəmmal tərzde çiyinlərini çəkəndən, başını bulayandan sonra bir kəlmə ilə verdi:

- Bilmirəm...

Qonağı təxmini də əlsa anladı, amma yenə də narazı halda soruşdu:

-Necə yeni bilmirəm, Peterburqdan Bakıya uçasan, nəyə görə uduğunu bilməyəsən, ele şey olar?

Qonaq dımdıdı, başını aşağı saldı.

- Axi, sənin bələ bir niyyətin də yox idi.

- Nə bilirsən?

- Olsaydı, mənə yazardın, məsləhətləşərdin...

- Əvvəla, bunu sənə yazmaq, ya telefonla bu mövzuda danışmaq olmazdı, özün başa düşürsən, ikincisi də mənə ele gəlirdi ki, sən mütləq etiraz edəçəksən, düzdü?

-Düzdü.

Burum-burum buxurlanmaqda olan çaydan bir-iki qurtum alandan sonra ev sahibini ona hələ qaralıqlı qalan bu məsləyə az da əlsa aydınlıq gətirmək üçün soruşdu:

-Bax, lutaq ki, nəzərət - keçid məntəqəsində məsələnin üstü açılaydı, onlara nə cavab verəcəkdin? Deyəcəkdin ki, Peterburqdan Bakıya niyə uduğumu bilmirəm?

Edqar yenə də susub başını aşağı salanda Sərxañ ərkə səsinə qaldırdı:

-Cavab ver də, a Lalayən! Lalsan?

Əlbəttə, Lalayan lal deyildi, amma eynilə Lalayan kimi duyğularının əsirinə çevrilən Nalə lal idi, özü də anadangəlmə.

...Lalın dilini anası bilər, deyirlər, amma Nalanın anası ölmüşdü, 1989-cu ilin çışında - Ermenistandan Azərbaycanca qaçanda yolda ölmüşdü və meydı yoldu qırağında basdırılmışdılar.

O zaman o baş yaşına keçən lalə atası anlatmışdı ki, bu mezarın üstündə ağlamağı mənası yoxdu, onları qaçmalıdırlar ki, canlarını qurtarsınlar və lalə atasını anlamışdı.

Lalə hamını anlayırdı, amma onu anlayan yoxdu, anasından başqa...

Yolda atası lalə inandırdı ki, o narahət olmasın, meydı orda qoymayacaq, ara sakitləşən kimi gəlib çıxardıb aparacaq və harda məskunlaşsalar, orda da basdıracaq, mərmərdən baş daşı qoyacaq ona...

Lalə özündən kiçik iki bacısı var idi və atası o dağ yolunda ona anlatmaq istəyirdi ki, əsas məsələ bu qızları düşmənlərin əlinə verməməkdir, o yenə də atasını başa düşdü, sərtd döngələrdən yənədə, asınırlarla hərdən bacılarının əlinə tutulurdu, tamam əldən düşmüş kiçik bacısını isə hərdən dalına alırdı. Və nəhayət, hava qaralandan sonra Gürcüstanın azərbaycanlılar yaşayan

bir kəndinə gəlib çıxdılar. Atası kimi o da sevinirdi. Hər halda bacıları düşmənlərinə düşməmişdi.

Artıq lal qırx yaşını haqlamışdı və bir dəfə yox, dız altı dəfə bu dağ yolları ilə Ermənistanə gedib qaçmışdı və öten illi səferində anasının yol qırağındakı qəbrini tapmışdı.

Bakıda Tiflisə bir qayda olaraq qatarla gedirdi və orda da minirdi Tiflis-İrəvan avtobusuna və həmin Azərbaycan kəndində avtobusdan düşüb, həmin dağ yolları ilə sərhədi piyada keçirdi. Ermənistan ərazisində o, özünü suda balıq kimi hiss edirdi.

İrəvanda isə, onlara özü kimi lal-akar dostu vardı və onlara sidiq ürekdən inanıb arxalanırdı.

Bu, lalın Ermənistanə yeddinci səfəri idi və hələ ki, heç bir çətinliklə üzlaşməmişdi. İrəvana çatan kimi Arakelgilə gedirdi. Arakel də onu başqa lal-akar dostları ilə görüşürdü və lalın əylinə da gəlirdi ki, hansısa bir lal dostu onu sata bilər.

...O yənə də Tiflis - İrəvan avtobusundan sərhədə üç kilometr qalmış, hər şeydən çox aşığı bol olan Azərbaycan kəndində avtobusdan düşdü. Artıq bu kənddə onu tanıyanlar vardı və onu görəndə kimi başına toplaşmış anladırıldı ki, «fokus» göstərsin, o da cavalları sözünü yerə salmırdı və hərdən bu yolla azdan-çoxdan gürcü lərisi də qazanırdı.

Amma bu dəfə cavalları ona yanaşmırdılar, deyəsən, kənddə ölü düşmüşdü, qara gallı arvadlar harasa tələsirdilər.

Lalın bu kənddə langiməsinin yalnız bir səbəbi vardı; gözleyirdi ki, axşam düşsün, hava qaralsın.

-Mən Bakıya niyə uçduğumu həqiqətən bilmirəm, Sərxan, bilmirəm, bilmirəm, məni başa düş!.

-Mən səni başa düşürəm, Edik, amma bu boyda risk etməyə dəyməzdi, axı...

Bələcə, qonağa narazılığını bildirsə də, nəzakətlə:

-Hər halda, xoş gəlmisən,- dedi, amma müxtəlif sorğularla məsələnin məğzina varmaq istəyəndə qonaq qəfildən onun sözünü kəsdi:

-Olarmı, mən də sənənin bir söz soruşum?

-Buyur...

-Bax, üç il qabaq sən Peterburq, mənim yanıma niyə gəlmişdin?

Ev sahibi qonağın bu müqayisəsi ilə razılaşmadığını dərhal bildirdi:

-Sən mali mali qatma, Edik, müstəqil bir ölkə vətəndaşının MDB məkanındakı bir şəhərə ucması ilə Azərbaycandan qaçmış bir erməninin başqa bir adamın pasportuyla Bakıya gəlməsi başqa-başqa şeylərdi...

Əlbəttə, uşaqlıq dostu onun bu mühakiməsilə barışmalı idi, bununla belə, yənə də etirazını bildirdi:

-Bu, məsələnin hüquqi tərəfidi, bəs duyğular? Bəyəm səni mənim yanıma duyğular gətirməmişdi?

Edqarın qənaətində həqiqət vardı, amma məsələ burasındadır ki, o vaxt Moskva'yə nəvəsini götürmək üçün ucmuşdu və orda da birdən-birə qərara almışdı ki, qatarla Peterburqa gedib uşaqlıq dostunu da görsün. Üstəlik, o vaxt Edqarın ailəsinin - arvadının və yeganə övladının - qızı Svetlananın bağ evində baş vermiş yağındına həlak olmasından xəbərdardı, bildirdi ki, Edqar da onun kimi tak qalıb, isteyirdi ki, o ağır günlərdə dostunun yanında olsun.

Peterburq səfərindən bir neçə ona görə razı idi ki, ordan - Edqarın mənzilindən Gümrüyə zəng vurub başqa bir erməni uşaqlıq dostu - Rantniklə də söhbətlaşmışdı. Və məlum olanda ki Rantnikin maddi durumu yaxşı deyil,

dərman almağa pulu yoxdur, elə həmin gün ona "BZIRKO" poçt xidməti ilə 200 ABŞ dolları göndərmişdi.

Rantnik yeddinci sifə qədər sinifdə olmuşdu, sonra nədənsə valideynləri onu Bakıdakı erməni məktəbinə vermişdilər, amma əlaqələri kəsilməmişdi.

Moskva'yə gəlməsinə isə çox peşmandı, çox sevdiyi bu şəhərdə ümidləri göyməmişdi; nəvəsi Sergey gəcə-gündüz qulluğunda dursa da, oru Moskva'yə gətirən an ümdə məsələdə son sözü Sergeyin özü yox, anası dedi, o, üstüörtülü şəkildə olsa da, anladı ki, o yaxşı baba olsa, Bakıdakı mənzilini satar, gəlib Moskvada mülk alar və o ev də gələcəkdə qalar Sergeyə.

Təklif ilk baxışda ağlabatandı, amma bütün gecəni götür-qoy eleyəndən sonra bu qənaətə gəldi ki, onu bu dünyaya Seryojanın başqa da bağlayan tellər var və bu tellərdən biri də Bakı şəhəridir, onun insanlardır - illərdən bəri ünsiyətədə olduğu kişiləri, qadınları, teatrı.

...Moskva'yə uçanda ona elə gəlirdi ki, Seryojanı gəc-təzə Bakıya aparacaq, onun taleyini dünyaya göz açdığı şəhərlə bağlayacaq və gələcəkdə onun evinin çürüyür Seryoja'yə yandıracaq, amma olduca müəmmal qarşılanan təklifindən sonra Sergeyin də ağızını aradı və kasinliklə anladı ki, nəvəsi Moskvanın meyvesidi və artıq əre gəlmiş, yəni ərindən də iki uşaq doğmuş anasının aytayını buraxmaq istəmir.

Sərxan Səməzdədə hələ neçə illər qabaq Moskvada ali məktəbi bitirəndə ona paytaxt teatrlarından birində iş təklif etmişdilər və o zaman götür-qoy etməli olmuşdu və bu qənaətə gəlmişdi ki, yox, Bakısız yaşaya bilməz.

Məsələni Qalınanın qarşısında da sət qoydu: "İli ya, ili Moskva".

Qalina öz seçimini göz yaşları içində boğula-boğula elədi və bu üzündən özünü hələ də Qalina Aleksandrovna'yə borclu sayır...

Yənə qonağın fincanına çay süzmək istəyəndə o, etirazını bildirdi:

-Yetar, bəs elədi.

-Axı, sən heç nə yemədin, istəyirsən balıq gətirim, qızıl balıq.

-Qızıl balıq? Hardandı?

-Hardan olacaq? Xəzərdən.

-Xəzərdə qızıl balıq bəyəm?

-Qalıb ki tuturlar da...

-Xəzərin qızıl balığı Qırımsız kitabı düşüb, ovlamaq qadağandı, bilirsən?

Əlbəttə, Sərxan bir köhnə balıqçı kimi bunu bildirdi, hətta onu da bildirdi ki, qızıl balığı kürü tökmək üçün Kürə, Araza çığında tuta bilirlər. Xəzərdə qızıl balıq sövdəsi, sözün həqiqi anlamında yerdəyada balıq sevdəsi kimi bir şeydi.

...

Qızıl balıq Kürə səmt öz istəyilə üzürdü, onu aparən anasının qoxusu idi. Bu qoxu bütün varlığına hopmuşdu. Bu minvalla nə qədər məsafə qət edəcəkdə, bilmirdi, amma bildirdi ki, gəriyə yoxdur. Qızıl balıq denizin heç bir canlısından qorxmurdu, ehtiyatlıdıqı şey yalnız dayazlıqlar idi və Kürün Xəzərə qovuşduğu dayazlıqda açılmışdı tora düş. Kim bilir, bəlkə Xəzərə qovuşduğu dayazlıqda açılmışdı tora düş. Kim bilir, bəlkə qoxusu burnunun ucunda olan anası ibadət üstündə imiş? Qızıl balıq Suqovuşunda - Arazin Kürə töküldüyü yerdə Kürə səmt üzən soydaşlarının arxasınca xeyli baxdı, amma anasının qoxusu onu Arazdan vurtdu. Adına insanların Bəhrəmtəpə dediği yerdə qarşısına çıxan mənəvi çətinliklə

aşandan sonra çayın ezeli yatağında xoş anlar yaşadı, burda yem də boldu, hətta ona yem kimi yan alan qənduzı bir toxunula naqqalara yem elədi. Növbəti maneəni Xudafəridə aşmalı oldu, sən demə, qarşıda daha dəhşətli maneələr var imiş. Oxçu çayının Araza töküldüyü yerdə çaya ne bələcəyini hiss edəndə geri qayıtmaq istədi, amma onu bu yerə qədar gətirən qoxu onu qarşidan vurdu. Qızıl balıq bu dünyada sərhəd deyilən şeyin ne olduğunu bilirdi, yalnız onu bilirdi ki, asanın qoxusuna doğru üzməlidir.

...

Qonaq masanın üstündəki kərə yağını, holland pendirini, qırmızı kürünü, xamını göstərib:

- Yox, mən belə şeylər yəyə bilmirəm, bir tikə balıq bəsdı, mən diəta saxlayıram, -dedi və taxçadakı «Qerkules» qutusunu nişan verdi, -mənim yediyim budu, bunun kaşasıdı, deyəsen, sən də xoşun gəlir, bişirirsən.

Ev sahibi başını buladı:

- Yox, mən bu evdə heç ne bişirmirəm, - dedi, -o «Qerkules» də Məhəmməd alıb gətirib, özü də bir-iki dəfə bişirib.

- Məhəmməd kimidi?

- Aktyor dostumdı, hər şey bişirə bilir; piti, xaş, aş, hətta maşın da sürə bilir.

Qonaq gülümsədi və zarafət tərzində:

-Deyirsən, indi Məhəmmədi gözləyək gəlib bizə kaşa bişirsin? - dedi, - bəlkə özümüzü sinayaq, süd var?

-Olmaldı, soyuducuda.

Qonaq sıyıq bişirmək üçün tədərük görəndə - yeni lazım olan qədar qaynar suyun üstünə süd və «Qerkules» ovuntusu töküüb qarışdırmağa başlayanda o, çayla peçenye yeyirdi.

-Bu nədir, bizim yaşımızda belə şeylər yemək olmaz, zərərdi.

-Bilirəm zərərdi, amma xoşum gəlir, neynəyim, - və birdən-birə nəyişə xatırlayır soruşdu, - bəs niyə mənə Peterburq pryaniki gətirməmişən? Bilirsən ki, onun ölüsüyəm...

Qonaq darhal cavab verdi:

-Gətirmişəm..

-Bəs hani?

-Çamadanda...

Ev sahibi sağına, soluna boylandı.

-Axı sən qapıdan əliboş girdin.

-Çamadanı kameraxraneniyyəyə verdin.

-Elə niyə?

-Çünkü səni evdə tapacağıma ümidvar deyildim.

Dostuna zarafət elədi:

-Yox, hələ başın işləyir, deyəsen, -dedi, -amma on gün qabaq gəlsəydin, mənə evdə tapa bilməyəcəkdin.

-Hardaydın ki?

-Harda olacam? Xəstəxanada... Əməliyyat olunmuşdum...

Ermeni dostu onun üç il qabaq bir ay xəstəxanada yatdığını, hətta hansı həkim tərəfindən əməliyyat olunduğunu, müalicədən sonra xeyli yaxşılaşdığını bildirdi, ona görə də soruşdu:

-İndi nədən?

-Yenə o andıra qalmışdan, prostatdan, qan gəlirdi... Sən demə, şiş bəd xassəli imiş...

Qonaq etirazını bildirdi:

-Ola bilməz, bəd xassəli olsaydı, tez fəsad verərdi, yaqın, xoş xassəli, sən bu həkimlərə çox da inanma, yaqın, aradaqın gillətmisən, o da qanaxma verib. O, kəsirdə bildirdi ki, dostu təbəətin bu sahəsinə bələddi ya onu ürəkəndirmək üçün belə deyir.

-Hə, gillətməyina, gillətmisən, -dedi, -özün bilirsən ki, mən əzəldən yeyib-icməkdən qalmamışam.

-Hər halda, gözlemək lazımdı.

-Nəyi gözleyim? Mənim yaşıdlarımın çoxusu çoxdan torpağa qarşıb, mən bu dünyanı tutub durmayacam?

-Elə niyə düşünürsən, -qonaq dedi, -sənin yarımçıq işlərin var, sən hələ ən azı Seryojanı evləndirməlisən.

Ha, Sergey onun ən yaralı yeri idi, ona görə də söhbəti dəyişdi:

-İndi belə çıxır ki, biz aeroporta getməliyik, -dedi, -sənin çamadanını gətirməyə... Elədi?

Qonaq qazın üstə vamlı bişən sıyıq qarışdırma-qarışdırma cavab verdi:

-Mən özüm də gedə bilərəm, sən xəstəxanadan çıxmış adamsan, hava da soyuqdu.

Və o ermeni dostu ilə bir daha məzələnmək qərarına gəldi:

-Bəs qorxmursan ki, orda yenə sən minən taksinin nömrəsinı götürərlər, bizim bloka gərəndə də şəklini çəkərlər?

Qonaq da zarafata biganə qalmadı.

-Əlbəttə, qorxuram, -dedi və qazanda buğlanən sıyıq çömçə ilə iki boşqaba çəkdi, -bu sıyıq xolesterini tənzimləyir, qanı da duruldu.

-Bəs, araq necə, duruldu?

-Duruldu, amma müvəqqəti...

-Bəs limon?

-Limon başqa məsələ, amma onu da gerek çox işlətməyəsən.

Ev sahibi hələ də buğlanmaqda olan sıyıqdan bir qaşığı alıb mətləb üstə gəldi:

-Bəlkə, çamadanı gətirməyi Maarifə tapşırıq, telefonla kameraxraneniyyə kodunu dəyərlik Maarifə, o da gedib gətirər.

-Hansı Maarifə?

-Qardaşımı deyirəm də.

-O yenə dövlət qulluğundadı?

-Hə...

-O ağıllı uşaq idi, yaxşı ailədən evlənmışdi, balaları var?

-Var, iki oğlu, bir qızı var...

-Yanına gəlib-gedirlər?

-Onlar yox, Maarif özü gəlir, mənə xəstəxanaya da o apardı, evə də o

gətirdi.

-Bacın uşaqları necə?

-Onlar xaricdədirlər, biri İsveçdə, biri Norveçdə, biri də Fransada.

-Heç gəlib-gətmirlər?

-Yox...

-Amma haqçasa qayıdaqcaqlar, qürbət gəzmək üçündü, bayatıda deyildiği kimi, gəzməyə qürbət ölkə...

Ermeni Edqar Lalayanın Azərbaycan folkloruna belə içdən bələd olması, Azərbaycan dilində çox səlis danışması kimişə təəccübləndirə bilirdi, əlbəttə, Sərxani yox.

Onlar eyni sınıfda cəmi üç il oxumuşdular; birinci sınıfdan üçüncü sınıfa qədər. Dördüncü sınıfda yollar ayrılmışdı; zəif oxuyan azərbaycanlı uşaqları bu beynəlmillət məktəbin Azərbaycan bölməsinə keçirəndə Edqan da qoşmuşdular onlara və maraqlıdır ki, Edqar Azərbaycan bölməsində ən nümunəvi şagird çəvrilmişdi və orta məktəbin tamamında da ADU-nun nümunəvi şagird çəvrilmişdi. O zaman universitetin ədəbiyyat fakültəsində Edqar Lalayandan başqa da bir neçə erməni oxuyurdu. Şəyie gəzirdi ki, onları - qarabağlı Araratı, ordubadlı Fronziki Universitetə Daşnakstyun partiyası qəbul etlədirib, onlar Daşnakstyunun gələcək casuslarıdır. Əlbəttə, o zaman belə şeylərə şəkkli vardı və inanırdı ki, Edqar Lalayan qədrə sadıq dostu durdu.

Telefonun dəstəyini götürüb nömrə yığmağa başlayanda qonaq soruşdu:
-Kimə zəng vurursan?

-Maarifə.

-Lazım deyil, o, mənəm burda olduğumu bilməsə daha yaxşıdır.

-Niyə ki?

-Necə olsa, məmurdu, mənə görə, burda olduğumu bildirməyə borcludu.

Bu söz ağlına bətsə da cavab vermədi. Və qonaq söz ehtiyatını daha iki müdrik kəlamla nümayiş etdirdi:

-Qaşınmayan yerdən niyə qan çıxaraq, ağrımayan başımızda niyə dəsmal bağlayaraq?

Araya çökən süklü telefonun zəngi pozdu. Ev sahibi çəpəraq dəstəyi götürsə də, alo, alo! - deyə nə qədr qışırda da dəstəkəndə səss -səmir gəlmədi.. Və o dəstəyi yerinə qoyandan sonra soruşdu:

-Bələ çıxır ki, sən həyətdə də çıxmayacaqsan, axı bu həyətdə səni taniyanların hamısı rəhmətə gəlməyib, çoxusu sağdı.

Qonaq nəyisə xətiləyib soruşdu:

-Larisa yenə bu binada yaşayırsın?

-Larisa rəhmətə gedib..

-Yeri behişt olsun, gərək ki, doqquzuncu blokda olurdu, səkkizinci mərtəbədə... Nədən öldü?

-İndi insanlar nədən ölür? Xərçəngdən...

-Amma sənə yaman vurulmuşdu, yadımdadı? - Ev sahibi başını yüngülcə tərpedib gülməsəmkə kifayətləndi - O sənə görə universitetə girdi, sən də birinci kursda qaçıb gətdin Moskva'ya... Niyə, bilmədim.

-Cavanlıq... Amma anam onunla da görüşməyimin ələyhinə idi.

-Niyə? Anası rus olduğuna görə?

-Bəlkə də... Anam deyirdi ki, anası gəzən ağacı balası budaq-budaq gəzər, amma onun anası hansısa ağacı gəzən arvadlardan deyildi. Düzdür, ərindən ayrılışdı, amma başını aşağı salıb uşaqlarını böyüdüdü, -sözünün ardını boğazına çökən qəhəri udandan sonra gətirdi, -Larisa da etibarlı arvad çıxdı, erini tez itirdi, amma övladlarını namusla böyütdü.

Onlar Peterburqda görüşəndə bu barədə danışmışdılar, amma söhbət bu qədr nisgil gətirməmişdi, ancaq indi gözləri doldu. Ümumiyyətlə, axır zamanlar tez kövrəlirdi və mavisii qarasını üstələyən gözlərinə yaş gəlirdi.

Ev sahibinin gözlərindəki yaş qonağı da qəhərləndirdi, amma o birdən-birə heyərlə soruşdu:

-Sən ağlayırsan?

O, gülməsəndü:

-Yox, ağlamıram, - dedi, -olur belə şeylər hərdən.

Qonaq aşkar sezlən qıbtə ilə:

-Sən xoşbəxt adamsan, - dedi, - amma mən ağlaya bilmərəm.

Və ev sahibi yenə söhbəti Larisanın üstünə gətirdi:

-Gərək ki, bir oğlu, bir fəzdi və bir Larisanın. Burda yaşayırlar?

Ev sahibi qonağın üzünə baxmadan cavab verdi:

-Yox, qız İtaliyada ərədir, oğlan da İstanbulda bir türk qızı ilə ailə qurub.

Yenə ev telefonunun qəfil zənginə görə söhbəti kəsməli oldular, yenə də ev sahibi dəstəyi qulağına dayayıb "alo, alo" - deyə nə qədr qışırdisa da dəstəkəndə səss gəlmədi və o:

-Yəqin, Seryojadı, -dedi,-ya onların ev telefonunda problem var, ya bizim...

Artıq hava işıqlansa da, günəşdən əsər-ələmət yoxdu, buz-bulanıq buludları isə doqquz mərtəbəli binaların damına qədr çökmüşdü.

Sərxan Səmədzadə pəncərədən gözünü çəkmədən:

-Sən Bakıya Peterburq havası gətirimsən, - dedi, - xəbərini var?

Edqar da yerindən qalxıb pəncərəyə yaxınlaşdı və:

-Peterburqda ilin doqquz ayı beledi, - dedi, -amma bu, şimallılar üçün təbii haldı, bizim kimilər üçünsə dəhşətdi, hərdən adam az qalır başını götürüb hara gəldi qaça.

Sərxanın yadında idi, üç il qabaq Peterburqda görüşəndə də erməni dostu indi olduğun kimi, elə hey havadan gileyənirdi və o da bir qayda olaraq onun fikrinə şərik olduğun bildiriirdi; amma indi susurdu və yenə havadan gileyənən erməni dostuna bəxa-bəxa fikirləşirdi ki, gərəsan, bu fağır, bir dəfə, bir sümük qalmış erməni iki dövlətin sərhəddini özge pasportuyla necə keçə bilib? Və elə bu müəmmaya aydınlıq gətirmək üçün də qonağınii sualla dindiridi:

-Yəni, sən o adama o qədr oxşayırsan?

Erməni dostu bu suala cavab verməsə də, döş cibindəki pasportu çıxarıdıb ona uzatdı:

-Bəxa bilərəm.

-O pasportdakı şəkile, sonra da dostunun üzünə zəndlə baxandan sonra soruşdu:

-Bəs sən bu adama hardan tapmışın?

-Qəbiristanlıqda. -Və qonaq ev sahibinin bu cavabla bərişmədiğini dərhal sezdii. - Heykəltərasdı, Peterburqda təhsil alıb, tələyi elə gətirib ki, orda qalıb, indi qəbiristanlıqda heykəl yonur, -dedi, -mən də istədim ki, arvadımın, qızımın xatirəsini bir heykəllə əbədləşdirim, orda da ona rast gəldim...

-Ona inanırsan?

-Əlbəttə.

-Demək, o da sənə inanır?

-Əlbəttə, inanmasa, pasportunu mənə verməzdi ki?

-Adı nədi?

-Orda yazılıb da...

Ev sahibi eynəyini taxıb pasportdakı yazıları ucadan oxumağa başladı:

-Namazov Djaxanqir Ali oğlu. Qod rojdeniya: 1937; mesto rojdeniya: Arm.SSR, q.Erevan.

Və ev sahibi kinəyə ilə diləndi:

-Bu lap sənin eloğlundu ki?

Qonaq da kinəyə ilə cavab verdi:

-Hardan oldu mənim eloğlum? Mənim babam da, atam da Bakıda doğulub.

Ev sahibi yenə kinayə ilə diləndi:
 -Onda belə çıxır ki, mən gəlməyəm, ha?
 Qonaq də zarafatından qalmaq istəmədi:
 -Əlbəttə, - dedi, - atan İmran müəllim ərəbəllidi, anan Ceyran xanım da qarabağlı.

-Deyilənler həqiqətdi; lap uşaqlıqdan onların evinə öz evləri kimi gəlib - gedən Fəqar onun şəcərəsinə bələddi.
 Deyib-gülməyi, zarafatı çox sevən Sərxanın eyni açıldıqca, ağrıları da elə bil azalır və istəyirdi ki, yenə də uşaqlıq dostu ilə məzələnsin, həm də elə bil azalır və istəyirdi ki, bu elə onun da ürəyincədi, o nəinki incimir, əksinə, hiss etməyirdi ki, bu elə onun da ürəyincədi, o nəinki incimir, əksinə, xoşsallanır.

-Demək, sənin yeni adın: Cahangirdi. Cahangir Əli oğlu. Özün də məmersan.

-Məmar yox, heykəltəraş.

-Demək, səni dost-tanışa da belə təqdim etməliyəm: heykəltəraş

Cahangir Əli oğlu.

-Şübhəsiz...

Ev sahibi müəmməl tərzdə başını buladı:

-Bəs qardaşım Maarifə nə deyim? Deyim ki, bu heykəltəraş Cahangir Əli

oğludur?

Sözün bu yerində qonağın üzündəki, gözlerindəki təbəssüm çəkildi və o:

-Sənə dedim, axı, gəlmiş, biz Maarifə qarşılaşmayaq, - sözlünə ara verdi. -

O, xəbərsiz də gəlir?

Sərxan yarızarafat, yanğırçək tərzdə:

-Yox, mədəni oğlandı, gəlməmişdən qabaq zəng vurur, - dedi və pasportun daha bir neçə vərəqəni aramla çevəyirdi və diqqətini sonuncu vərəqə dəftərxana sancağı ilə yapışdırılmış təyyarə bileti çəkdi:

-Bu nədi?

-Abratını bilət.

Uçuş tarixinə öləri nəzər salanda və məlum olanda ki, qonağı üç gündən sonra qayıdır, bir qədər yüngülləşdi. Son zamanlar heç kimin-hetta ən yaxın dostu Məhəmmədin belə, bu evdə gəcələməsinə istəməirdi. Gecələrin tənhalığına o qədər alışmışdı ki, evdə kimsə olanda danxırdı.

Düzdür, hər yerdə deyirdi ki, o, yalnız ülfətin, ünsiyyətin möhtacıdır, amma bu, quraca sözdən başqa bir şey deyildi, gecələr mütləq tək qalmaq istəyirdi.

Tənhalıq məlakəsi, yalnız, o, gecələr tək qalanda gəlirdi. Hə, tənhalıq məlakəsi... Bu adı da özü qoymuşdu.

Yalnız il qabaq yeganə övladını, sonra da arvadını itirəndən sonra tək-tənha qaldığı gecələrdə evin divarları üstünə gəlirdi. Hər şıqqıldandan diksinirdi, hər hənirtəndən qorxurdu. Amma zaman-zaman bu qorxular çəkiləndə o, hiss elədi ki, daha bu evdə tək deyil, gecələr tənhalıq mələyi onu öz ağuşuna alır. Bu mələkə hərdən səhərə kimi onu danışdırıb-dindirirdi və o arxada qalan ömrün hesabını verirdi.

Gündüzləri yola verməyə nə vardı ki? Blokun ağzında minirdi taksiyə, gedirdi teatra. Düzdür, daha ona rol vermirdilər, adını aktyor truppasından da silmişdilər, amma burda ona iltifatla Sərxan müəllim, «Sərxan İmranoviç» deyənlər dostlar, xudmani bufet və buradakı stolların birinin üstündə ona məxsus şahmat vardı.

Şahmat onun yaralı yeridi, özünə də məlumdu ki, yaxşı oynamır, amma bilir ki, vaxtı öldürməyin ən sadə yolu bu oyundur. Hərdən oynamağa adam tapmayanda başlayır özü ilə oynamağa. Özü ilə oynayanda gediləp

üzərində daha çox düşüncü və qəribə burasıdır ki, başqalarına uzudmağın fərqində deyil, özünə isə, uzudmaq istəmir.

-Demək, üç gündən sonra qayıdırsan? Bəs, niyə belə tez?

Qonaq bir qədər fikrə gedəndən sonra cavab verdi:

-Məndən olsa, elə bu gün qayıdardım.

Elə bil Sərxanın sifətindəki təbəssümü su çəkən kağızla çəkildilər və elə çəkildilər ki, heç yeri də qalmadı.

-Bu nə sözdür? Nə xoşuna gəlmiş?

-Əsas məsələ səni görmək idi, Allaha şükür, səni də sağ-salamat gördüm, mənə özge nə lazımdı ki?

-Bəs doğma Bakı?

-Doğma Bakı mənə doğma bakılılara görə maraqlıdır.

Sərxanı bu cavab qanə etməsə də:

-Hər halda, mən yeni Bakımı sənə göstərəcəyəm, - dedi, - üç gün az müddət deyil.

...Qonağın səsi ona gənəşmədən mətbəxə keçəndən sonra gəldi:

-Sənə də çay süzümüdü?

O, ayağını çəke-çəke pəncərədən aralananandan, televizorun düyməsini basandan sonra:

-Süz, - dedi, amma getirmə, mən də gəlirəm.

Fincanı əlinə alanda qonağın barmaqlarının əsməsi və bir an sonra da titrəməyə başlaması, rənginin ağarması onu heyəcənlandırırdı, amma o bu məqamda da yenə də zarafat üçün söz tapdı:

-Bura bax, ölüb ələyirsən, üstümdə qalarsan ha!

Qonaq dərinənk köks ötürdü:

-Mənim istədiyim də elə bu deyilmir? Meyidimi çölə atmayacaqsan ki?

Amma Peterburqda olsam, kimdi məni basdıran?

Sərxan yenə zarafatından qalmadı:

-Yeni, o Cahangir Əli oğlu da sənin meyidinə niyə durmaz?

-Onsuz da gülmənin omlu, vəsiyyətimə də ona eləmişəm.

-Axı, gerek ki, sənin bibin uşaqları da vardı?

-Nə! Amerikadadırlar, heç bir ünsiyyətimiz də yoxdur, açıq, ailəmin faciəsindən sonra onları axtardım, amma tapa bilmədim...

-Yəqin ciddi axtarmamışsan, indi adam tapmağı nə var ki, gir internetə, adam özü səni tapacaq.

-Bəlkə də...

-Peterburqda erməni diasporu var, onlarla da görüşmərsən?

Qonaq gülümsəydi:

-Onlarla görüşsəydim, bura gəlməzdim ki...

Və ev sahibi mükaliməni yenə də məzə məcrasına saldı:

-Bəlkə elə onlarla görüşdüynə görə bura gəlibsən?

Bu sual geniş onsuz da avazımızı qonağı ağağappaq ağırtırdı.

-Ciddi deyirsən? İnciyərəm ha...

Və ev sahibi cavab əvəzinə onu dübərə qucaqladı və:

-Yol səni yorub, bəlkə bir az yatıb dincələsən? -dedi, -rəngin xoşuma gəlmiş.

Qonaq onunla razılaşmadı:

-Yox, samalyolda yatmışam,-dedi, -o ki qaldı rəngimə, yəqin, davleniyam düşüb, bilərəm təzyiçim azalanda rəngim qaçır, -və mətbəxdən qonaq əlaqəni boylanıb sözünün ardını gətirdi, -stolun üstündəki deyəsən təzyiç aparatıdır, sənindi, yoxsa həkimin yadından çıxıb qalıb?

-Mənimdi.

-İşlədə bilirsən özün?

-Yox..

-Bəs onda nəyinə lazımdı?

-Qalına gələndən -gələne davleniyamı da ölüür.

-Qalına gələndən -gələne davleniyamı da ölüür. Qalına gələndən Qalina Vasiliyevna haqqında ətraflı danışmışdı, Peterburqda görüşəndə Qalina Vasiliyevna haqqında ətraflı danışmışdı, hətta ən incə məqamları da ondan gizlətməmişdi.

Qalina mərhum arvadı Qalina Aleksandrovnanın keçmiş rəfiqəsi idi. Deyəsən onlar rus kilsəsində tanış olmuşdular və sonra da arvadından yirmiyə yaş kiçik olan bu Qalina onların evinə ayaq açmışdı. Əlbəttə, rəfiqə kimi, amma Qalina Aleksandrovnaya yatağa düşəndən sonra, demək olar ki, onun məqamı da Qalina ilə bağlı idi; onu inandırmaq istəyirdi ki, heç kim onun qulluqçusuna çevrildi. Ədalət yığının arvadının etdiyi vəsiyyətin son onların qulluqçusuna çevrildi. Ədalət yığının arvadının etdiyi vəsiyyətin son onların məqamı da Qalina ilə bağlı idi; onu inandırmaq istəyirdi ki, heç kim onun məqamı da Qalina ilə bağlı idi; onu inandırmaq istəyirdi ki, heç kim onun qulluğunda Qalınadan yaxşı durmayacaq, ondan əl çəkməsin, hətta bəzi xüsusiyyətlərini də xirdələmişdi, demişdi ki, bütün qadınlar kimi pulgirdi, amma bunu ona nöqsən saymaq olmaz, əl-ayağı düzdü.

Arvadını Sulutəpə deyilən yerdə, oğlunun yanında dəfn etləyəndən, qırx mərasimini də adına-sanına layiq keçirdəndən sonra qarndaşı Maarif də, hakim bəccisi Ofelya xanım da onu evləndirmək istediklərini, hətta münasib arvad da tapdıqlarını bildirəndə qəti etiraz elədi:

-Mənə yarasmaz!

Əslində işe qırx gün ərzində həftədə bir-iki dəfə də olsa, evinə gələn, mənzilini silib-süpürən, hərdən ona borş bişirən, hətta tuman-köynəyini də yuyub-ütələyən Qalina anlatmışdı ki, o da tənhalıqdan bezib, qəlbi susuz çöl kimidi, yağışına möhtacdı.

...Arvadının vəfatından sonra ona elə gəlirdi ki, çox yaşamayacaq, amma bu görüşlər ərzində Qalina onun qəlbində elə bir şəm yandırdı ki, qarşısındakı ömrünü bu şəmin işığında gördü.

Qalina onun evinə yığışmaq təklifini qəti etirazla qarşılayanda da incimədi, onu başa düşdü. Çünki Qalınının kürəkəni ələ-belə bəzə Azərbaycanlı deyildi. Hac ziyarətə gedib-qayıtmış azərbaycanlı idi: Ramazan ayında oruc tuturdu, gündə beş namaz qılırdı, özü də Şəriət qaydaları ilə yaşayırdı.

Har halda Qalınının həftədə bir dəfə sadəcə onun evinə gəlib-gətməsi də, onun əlamətinə az şey deyildi, sanki o hər gəlişlə mənzilinin soyuq divarlarını isirdi.

Hələ aradadır Qalınaya münasib bir idarə işi tapmaq istəyirdi ki, başına bir iş gəlsə, o qadın daha kiminsə evini silib - süpürməli olmasın.

O, bütün bunların təfəssilini Peterburqda görüşərkən Edqara danışmışdı, anlatmışdı ki, tərkidünyalıya dəyməz, həyatda nəyin varsa, gərək paylaşısan, hətta bir Anadolu şarkısından misal da çəkmışdi: «həyat paylaşınca gözəl...».

Qonaq soruşdu:

-Qalina yənə həftədə bir dəfə gəlir?

-Yox, xəstələndən sonra tez-tez gəlməyə başlayıb. Son əməliyyatdan sonra işe hər gün gəlir; həm də mənə iynə vurur, sistem köçürür.

-Sistem də köçürür?

-Hə...

-Onda əməlli-başlı mədsestradı ki?

-Yox, mədsestra deyil, amma bacarım...

-İçir?

-Rus ola, içməyə... içir də, çəkir də...-yənə sözüne məzə qatmaq istədi. hətta söyüş də söyür.

-Sən uşaqlıqda heç söyüş götürən deyildin, necə dözürsən?

-Mənə söyür, yox, mən buna yol vermərəm.

-Bəs kimi söyür?

-Dünyanı...

-Niyyə söyür ki?

-Nə bilim. Üreyini boşaltmaq üçün. Sən söymürsən?

Qonaq bu suala cavab vermədi, mətbəxdən qonaq otağına keçdi, televizorun kanalını dəyişib soruşdu:

-Dəməli, o bu gün də gələcək?

-Ha, gələcək, yəqin ki. Saat 10-da iynənin vaxtıdır.

Qonaq zəncirli cib saatını pəncəyinin döş cibindən çıxarıb qapağını qaldırdı, öteri baxdı və soruşdu:

-Sən bilən, mənə tanımaz ki?

-İnanmıram.

-Bakı rusudu?

-Ha, Bakı rusudu.

-Onda bəlkə də tanıyar.

-Tanırmaz, axı, o bizdən çox cavandı.

-Har halda...

Qonağı sözünü bitirməyə macal vermədi:

-Əlbəttə, -dedi, -səni ona Cahangir Əli oğlu kimi təqdim edəcəyəm, -və xəffice qımişib sözünün ardını getirdi, -heykəltəraş Cahangir Əli oğlu kimi!

Amma, deyəsən, bu vəd də qonağı arxayınlaşdırmadı və o yerindən dikəlib:

-Hər halda, indi mən gətəsmə yaxşıdır, -dedi, -həm gedib çamadana gətirərəm, həm də o mənə görməz.

-Qorxma! -Ev sahibi deddi, -lap o səni tanısa da... qorxma!

-Niyyə?

-Mən nə dediyimi bilirəm.

Ermeni dostunun onu anlamasının, ya anlamamasının fərqiçə varmıdı və anlatdı ki, çamadannan yana narahət olmasın, Sərməst gedib gətirəcək.

Edqar təəccüblə soruşdu:

-Sərməst? Birinci dəfədir belə ad eşidirəm, o kimdi?

-Ermenistan qaçqınıdı, Kalininə rayonundan, Soyuqbulaq kəndindən, indi şəhərdə taksovaltılıq eləyir, bizim blokun əğzında durur, dostlumu, cəmlərə dəyən bir kişidi.

-Birdən bacarmaz.

-Necə yeni bacarmaz, od parçasıdı, dəyirmanın boğazına ölü salsan, diri çıxacaq.

...Sərməst on ilə yaxındı ki, tanıyırdı, taksi ilə harasa gətmək lazım olanda - onsuz da daha avtobusa minmirdi - onu axtarıb tapırdı. Çox axtarmada da ehtiyac qalırmıdı, həyətə düşürdü və görürdü ki, Sərməst sükanın arxasında mürğüleyir. O, Sərməstin haçan dincəldiyini kəsdire bilirdi, çünki hələ elə bir an olmamışdı ki, həyətə düşsün və Sərməst burda görməsin.

Onların tanışlığının əsl dostluğa çevrilməsinin səbəbkəri isə Sərməstin yaxşı şahmat oynamağı bacaran böyük oğlu idi. Sərməstin öz adı kimi onun da qarıbə adı vardı: Nalə. Nalə anadangəlmə laldı, İrəvan şəhərində xüsusi internet məktəbində təhsil görmüşdü. Əlləri, necə deyirlər, qırıldı, çox şeylər bacarırdı, amma əsas peşəsi xarratlıqdı, ağır işlərə gətirdi, tar, kəməncə, saz çanağı, nərđtaxta, şahmat düzəldib satmaqla məşğuldü. Onların tanışlığına səbəb də oğlanın küçədə satmaq üçün əlində tutduğı şahmat

Aydın iştartısı da duyulmurdu. Bu kəndi ona görə tanıyırdı ki, burda vaxtilə onun anasının qohumları yaşayırdı və onlar hərəndən biliqlik bu kəndə toya bu gəlirdilər. Onların kəndi burdan otuz kilometr aralı idi və o bilirdi ki, bu məsafəni piyada qat etmək üçün bir gün vaxt lazımdır. Amma hələlik onun məqsədi qoymağa kəndə yaxın İrəvan şəhərinə getmekdi.

Yeddi yaştın tamamlananda atası onu İrəvan şəhərinə gətirib lal-karlarla məxsus xüsusi təyinatlı internata qoymuşdu və o, on beş yaşına kimi burda oxumuşdu, bir neçə sənət mənimləmişdi, əsasən də xərratlıq peşəsini. Sınıfdaşları onun türk olduğunu bilirdilər, amma bununla belə ona xüsusi inandırdılar onun türk olduğunu bilməmişdi, əsasən də xərratlıq peşəsini, rəğbət vardı, hətta danışıq bilən müəllimləri də onun xətirinə əziz tuturdu. Atası yaydan yaya gəlib onu doğma kəndə aparırdı və üzüm yetişsənə yaxın İrəvana-internata qayıtarırdı. O zamanlar ona elə gəlirdi ki, doğma kəndi onun üçün doğma ələyən ancaq anasıdı, danışıq bilən və hətta aradabir onu yamsılayıb ləğləyən bacılarında xoş gəlmişdi. Atasından isə ona görə invidirdi ki, atası onu bəliqə gətirməyə qoymurdu. Amma o yenə də atasının evdə olmadığını bilən kimi beş-on soxulcan çıxarıb, gizlincə də atasının evdə olmadığını bilən kimi beş-on soxulcan çıxarıb, gizlincə saxladıqı tilovunu götürüb bəliqə gətirdi.

...

...Qızıl bəliqə daha bir keçilməz maneəni keçəndən sonra özünü iki ölkənin şərikli su anbarına qatdırmışdı; bu göl yaşamaq üçün olducaq münasibdi: yem bol, su dumudur, dəryəçə də dərın, amma qızıl bəliqə belkə də burda ləngiyə bilərdi, anasının qoxusu qoymadı, bu su ilə bilənə qarışan bütün qoxuları itirmişdi, onun anasının qoxusundan başqa. Hələ qarışda nə qədər məsafə vardı? Qızıl bəliqə bunu bilirdi, amma hiss eləyirdi ki, yorulub.

Hansı yollasa erməni dostunun könlünü almaq bərədə düşünəndə Edik onu fikirləndən ayırdı:

-Sənin bu Qalınan mənı doğrudan tanıya bilər?

-İnanmıram.

-Axı, özü dedi ki, mənı hardasa, haçansa görüb?

-Məncə o bunu sadəcə ünsiyyət xətirinə dedi, lap tanısda səni satmaz, öz xristianındı, ikincisi də, arada mən varam...

-Sən ona inanırsan?

-Əlbəttə...

-Sən elə əzələndə hamıya inanırsan! Səksənı haqlamısan, başın daşıdan-daşa dəyib, yenə həmişə inanmısan! Amma yaqın heç ağılına da gəlmir ki, o bu evdə qulluqçuluq etməklə yanışı hansı bir orqanınsa tapşırğını da yerinə yetirə bilər?

-Bəsdır, Edik, mən indı kımə lazımdır kım?

-Necə yəni kımə lazımdır? Sən məşhur aktyorsan, bütün ölkə səni tanıyır, sənin dədiyin bir kəlmə minlərin, milyonların dədiyi sözdən çəkilibdi, özün də heç zaman ləbbə deyənlərdən olmamısan, elədi?

Bu suala cavab vermədi, çünki bu sözdə həqiqət vardı, nə qədər yaxasını ələ vermək istəməsə də, jurnalistlərə ondan əl çəkmişdilər, ən sürüşkən məsələlərdə onun mövqeyilə maraqlanırdılar və o özündən asılı olmayaraq ələ cavablar verirdi ki, necə deyərler şiş də yanırdı, kabab da.

Araqın qapağını açıb bədələre süzmək istəyəndə də qonaq narazılığını bildirdi:

-Axı indicə dedilər ki, sənə içmək olmaz!

O, sakitçə:

-Əlli qram olar, -dedi, -həm də sənin gəlşini biz qeyd etməliyik, ya yox? -Bədələri yüngülcə toqquşdurub boşaldıdan sonra sözlünün məbədini gətirdi, -ilk dəfə araqı mənə sən içirtmişən ha, yadımdadır? Yeddinci sinifdə oxuyurdun...

Qonaq yüngülcə başını tərəpədi gülməyəndən sonra:

-Araq o qədər də pis şey deyil, amma qədrində,-dedi,-qanı duruldu, ünsiyyətə yol açır...

İyirmi illik ayrılıqdan sonra onlar Peterburqda görüşəndə də əndazənə aşmamışdılar və Edik təklif etmədi ki, şəhəri ona göstərmək istəyir, Peterburq çox gözəl şəhərdir. O, etirazını bildirmişdi, demişdi, o, Peterburqa şəhəri gəzmək üçün gəlməyib, gəlib ki, onu görə...

Peterburqun necə gözəl bir şəhər olduğunu bilirdi, bir neçə dəfə olmuşdu, hətta bu şəhərdə «Mosfilm»in bir kinosuna da çəkilmişdi, amma xırda bir rolda...

O, ümumiyyətlə, aktyor kimi bir qədər tanınandan sonra Sovet məkanının əksər studiyalarından dəvətlər alırdı, amma həmişə də xırda, epizodik rollara.

Nə teatrdə, nə kınoda hələ ona baş rol oynamaq qismət olmamışdı. Amma bununla belə sənət təleyindən razı olmasa da, narazı da deyildi, onu üzən şəxsi tələbi idi. Ünsiyyət və şəhmətə da ona görə can atırdı ki, oturun düşünməli olmasın. Haçansa, hansı tamaşadansa eşitdiyü bir misra isə vaxtaşırı qərribənə bir səslə beynində təzələniirdi: "gərək Günəş dağları aşib sönməyəydi..."

Telefonun zəngi onu yenə yerindən tələsik qalxmağa vadar elədi.

-Alo! Alo! Seryoja, eto ti? Privet, privet! Da! Da! Posle operatsii vsyo normalno! Da, da, operatsiya proşla normalno. Narkoz? Da.

Telefonla gələn səsi qonaq eşitmişdi, amma görünürdü ki, mükalimənin kiminlə gəldiyini bilib: xəficcə gülməşəyirdi...

-Ti nə v olunsa, Seryoja, sleduyuşii mesyatsı snova budu tebe prislat pyatsot dollar. Da, da, abizatelno! Ti znaeş, Seryoja, ko mne dru priaxiz iz Peterburqa... Sidim i v şaxmatı iqraem.

Və sözlün bu yerində qonaq cəld yerindən qalxıb dəstəyi onun əlindən aldı və o dərhəl anladı ki, bunun səbəbi nədi. Və dəstəyi yenidən əlinə alandan sonra sözlünə düzəliş vermək istədi:

-Ne tot druq, druqoy, skulptor, azerbaydjanes Cahangir Ali oqlu, on toje jiyvet v Peterburqe, da ti eqo ne znaeş, koneçno... Spasibo za priqlaşenie, no..."

Bu telefon söhbətində məbədəndə də ev sahibi daldabalı suallar verir, cavablar alırdı, amma daha nə bu suallar, nə bəzi həcalarını eşidə bildiyi sözlər onun üçün maraqlı deyildi; belkə də o dostuna həssəd aparırdı; kaş onun da, lap dünyanıyın o başında olsa da, belkə bir ümid yerı olaydı.

Telefon söhbətinin tamamlananda ev sahibi cibindən çıxardıqı qar kimi ağappaq dəsmalı yaş dolu gözələrinə basanda qonaq da kövrəldi və soruşdu:

-Yenə Moskvağa gədəcəkənsən?

-Çox gümən ki, yox. Mən Moskvağa gördüyümü gördüm.

Qonaq dərinə getmədi; çünki onun Moskvağa nə gördüyünü bilirdi, dostu özü bu bərədə ona hər şeyi danışmışdı, hətta «Dom aktyor»a gedib orda heç bir tanış sima görməməsini də.

-Bas Peterburqa, necə? Gələcəkənsən?

Güldü.

-Sənin kimi dəlilliyim tutsa, hə...

Edqar doluxsunda:
-Sən nə bilirsən ki, mən dəli deyiləm, -dedi, -əgər yurdunu-yuvasını, evini-əşiyini, sonra da ailəsini itirən adam bu dünyada yaşayırsa, bu dəlilik deyil, bas nədi?

Sərxan yerindən qalxıb əlini dostunun çiyinə qoydu:
-İrəli baxmaq lazımdır, əzizim, -dedi, - geriye yox... Razısan?
-Əlbəttə, razıyam, -Edqar cavab verdi, -amma bu təzə söz deyil, sən mənə, bir zamanlar sənə dediyim sözləri qayıtarsan.

Bu heqiqətlər, oğlunun, sonra da arvadının ölümündən sonra Edqar Peterburqdan hər gün olmasa da, günəşini zəng vurub bu və buna bənzər sözlərlə təselli verirdi:

-Bağışla...
Edqar etirazını kəsinliklə bildirdi:
-Yox, mən səndən üzr istəməliyəm.
-Nəyə görə?
-Səni çıxılmaz vəziyyətə saldığımə görə.
-Bunun nəyi çıxılmazdı ki, bu gün gəlmisən, üç gündən sonra da çıxıb gedəcəksən, əli deyil?

Edqar müəmmal cavab verdi:
-Bunu hələ bilmək olmaz, -və dərhal da soruşdu, -qəzetlər yazırlar ki, indi Bakıda otuz min erməni yaşayır, inanırsan?
-İnanıram, bütün azərbaycanlıların erməni arvadlarını saysan, otuz mindən də artıq olar, necə bəyəm?

-Heç əli-bəle soruşdum, -dedi və söhbətə başqa bir məcraya yönəldi, -
-Amma sən də az qalmışdı erməni qızına evlənsən ha, yadımdadır, Axundov kitabxanasının yanındakı telefon budkasından zəng edib yalvarırdın ki, Sveta balkona çıxsin ki, onu kənardan da olsa, görəsən, yadımdadır?

Hə, o həyatında belə bir sevdə da yaşamışdı və Svetanı yaxından tanıyanlardan sonra özü ondan aralanmışdı; Sveta onun gələcəkə aktör olmaq istəyini həqəratlə qarşılamış, xorda komsolom məhəllin oxumasını isə məxərəyə qoymuşdu, halbuki, o, özü, o məhəllələrdə tərannu olunan işiqli gələcək qədər heç nəyə inanmırdı.

lik səhne təleyini, səhne həyəcanlarını da xorda yaşamışdı. Universitetə daxil olan kimi onun xorda oxuduğunu bildilər və dərhal bu təhsil ocağının xoruna cəlb elədilər. Bu xorda rast gəldiyi qız isə onun başa düşmədi ki, düşmədi... Və indi də hərdən ona əli gəlir ki, o zaman universiteti atıb, Moskva teatr institutuna gətirməsə səbəb də o qız oldu.

Dübara adama əlli qram içəndən sonra qonaq «həvəsli-bəsd» deyə yerindən qalxıb süfrəni yığışdırmağa başlayanda dərhal etirazını bildirdi:

-Daymə, Qalina gəlib yığışdıracaq...
-Qalina haçan gələcək?
-Sabah.
Qonaq ucadan güldü; deyəsən, araq artıq işini görmüşdü.
-Deyirsən, indi sabaha kimi gözələyək ki, Qalina gəlib süfrəni yığışdırırsın?
-Bəs nə...
Və qonaq aldığı cavabın fərqiə varmadan süfrəni yığışdırıb, masanı nem əsgi əli sildi, bulaşığı qabları mətbəxə aparandan sonra yumağa başlayanda ev sahibi qonaq otacağından səsləndi:

-Sən orda neynəyirsən?
-Qabları yuyuram.
-Sən Peterburqdan bura qab yumağa gəlmisən?

Qonaq bu suala güle-gülə cavab verdi:
-Onda gəl özün yu.
-Mən ömrümdə qab yumamışam!
-İnanıram, demək onda evdə xörək də bəşirmisən?
-Yox...
-Bəs günortalar, axşamlar harda yeyirsən?
-Günortalar yemirəm, axşamlar isə Əlişirin kababçısından...
-Əlişir kimdi?

Arvadı Qalina Aleksandrovnanı itirəndən sonra Əlişir də onun tənha həyatına daxil olan İrəvan qaçqınlarından biri idi, artıq aralarındakı tanışlıq o yerə çatmışdı ki, Əlişirə da yerli gələndə borc verirdi, onun da xeyrinə-şərinə gedirdi. Hərdən axşamüstü teatrdan çıxıb taksiyə minəndən sonra yu yolda Əlişirin əl telefonuna zəng vururdu: mənqala bir-iki şiş ciyər qoy, gəllirəm. O, bilirdi ki, Əlişirin bir-iki şiş ciyər kababına görə ondan aldığı pula ən dəbdəbəli restoranda da şam ələyə bilər, amma o zirzəmidəki kababçıda gördüyü rahatlığı tapa bilməz. Və o, bilirdi ki, Əlişirin ona, onun da Əlişirin gülər üzünə ehtiyacı var...

-Demək, axşam məni aparacağam Əlişirin kababçısına?
-Əlbəttə.
-Amma hələ axşama bir axşam var, neynəyək?
-Məsləhət sənidir.
-Bilirsən, Peterburqda qət oləmişdim ki, indi mən üç günün senin yanında oturacağam, sənə qulaq asacağam, amma indi mənə əli gəlir ki, daha bizim bir-birimizə deməyə sözlümüz qalmayıb.
Dostunun nə demək istədiyini təxmini də olsa, başa düşdü və qəfilən soruşdu:

-Nədən narazısan, Edik?
-Bilmirəm.
Anbaan ona əli gəlirdi ki, Edqar onun ürəyini bir kardiogrammlenti kimi oxuyur və o Edqardan heç nə gizlədə bilmir.
Edqarı başa düşsə də, onun bu qəfil gəlişi əli bərişə bilmirdi.
-Pəşimansan gəldiyinə?
-Açığını deyim ki, hə.
-Bəlkə səhərə çıxmaq? Geyinim?
-Yox, hələ tələmə, hava xoşuma gəlmir, açılsa, çıxarıq.

...Yenə ayağını çəke-çəke pəncərənin önünədən gəldi və çölün havası kimi boz pərdəni aralayıb bayıra boylandı ki, havadan həli olsun. Gözlə görünən buludlar və binələrdir. Amma üç ay qabaq bu pəncərənin qarşısında bina yoxdu, ayna xudmani bağçaya açılırdı, pəncərəni açan kimi köklü-gövdəli tut, qaraçağ, çinar ağacları, yaz-yay aylarında bu ağacların yaşillanmış budaqlarında bu məkanı qışda da tərəkəməyən qumrullar və öz nisgilli nəğmələrini bu təbiət quşesilə, bu quşənin insanları əli saxavətlə paylaşan qaratoyuqlar gözə deyirdi. Çox fikir vermişdi: bu quşlar bütün günü dənənlir, budaqlarda qurduqları yuvalara yem daşıyır, gecəni isə bu ağaclarla gecələyirdilər.

Eni əlli, uzunu təxminən yetmiş addım olan bu xiyabanın tər ortasında adına «Şahmat klubu» deyilən tikili də vardı. O, bu kluba hərdən bəş gəlirdi, amma burda şahmat oynamırdı, uşaqların oyunlarına baxırdı və antlayırdı ki, oynasa da onlarla bacarmaz. Yadımdadır, o bu binaya köçəndə hələ bu bağçanın ağacları balaca idilər, heç hiss ələmədi ki, bu ağaclar haçan böyüdülər, necə qol-budaq atdılar, necə oldu ki, o tut ağaclarından birinin budağı uzana-uzana onun balkonuna əyildi, yamaşıl yarpaqları əli

pancərəsinin şüşəsinə toxundu; və yaqın ki, bu maneə olmasaydı, budaq otağa keçərdi. Növbəti ildə o bu budaqda bar da gördü, bu barın qızarmasını da, şəvə muncuq kimi qaralmasını da, şəvə muncuq kimi qaratoyuqların bu bar qoxulu-nürklü içində dimdikləməsinə də.

Yay ayyarında bağça daha da qələbəlil olurdu; gündüz uşaqların, arxsamlar, gecələr isə sevişən cavanların oylağına çevrilirdi. O ki qaldı bağın ortasındakı şahmat klubuna, hər dəfə onun işığı gəcə saat birə, ikiyə kimi sönmürdü və bildirli ki, gecələr yaşlıların ixtiyarına keçən klubda şahmat oynayırlar. Arvadın narazılığı olmasaydı, ələ özü də gecələrinə orda oynayırlar. Arvadın narazılığı olmasaydı, bütöv günün harda olur-olsun, aqşam mütləq evə qaçırdı, amma tez-tez bəlkonə çıxıb boyanları ki, gürsün «Şahmat klubu»-nun işığı yanır, ya yox? Bəli, hərbətən o içindəki şahmat azarını şahmat klubundan gələn o işıqla da söndürsə bildirli.

1992-ci ilin payızında Zəngilandan qovulmuş, köç-külfətlə Arazinin o taya keçməyə məcbur olmuş və sonra da İran dövlətinin ərazisi ilə Astaradan keçib Bakıya panah getmiş bir qaçqın ailəsi şahmat klubunun siqınacaq kimi zəbt elədi. O zaman şahmat həvəskarlarını etirazına cavab olaraq Evlər idarəsində bildirdilər ki, bu, müvəqqətdir, tezliklə dövlət onlara yataqxanada yer verəcək və onlar şahmat klubunu boşaldacaqlar.

Amma elə həmin ilin payızında Bakı şəhəri yeni qaçqın dəstələri ilə dolanda və günlərin birində o şahmat klubunun bağcaından boru, burudan tüstü çıxağa başlandı, tikilinin qarşısında ağacların şərid, şəriddən tüstü yuyulmuş uşaq paltarları asılana və hələ sonra da klubun damında eldəqayırma televiziya antenası quraşdırılana, Sarxan anladı ki, yox, bu tikilinin zəbtinə müvəqqəti deyil, vəz olunduğu kimi klub tezliklə boşaldılmayacaq.

Klubu zəbt eləmiş ailə haqqında məlumatı səhəhdə, amma hər səhər siqaret çəkmək üçün bəlkonə çıxanda, qaçqın siqınacağına çevrilmiş bu klubun qapısından ali çantalı beş uşaqın - dördü üç, biri oğlan - çıxdığını görürdü; ailənin ucaboylu, şüvərkə kişisi də harasa gəndədə də, hardansa gələndə də bu kişidən ən az iki-üç addım arxada gələn qamış kimi dümdüz qadını da hərdən diqqətini çəkirdi və o fikirleşirdi ki, görəsən bütün varidatlarından ali çıxmış bu ər - arvad bu beş məktəbli uşağı necə dolandırır?

Çox güman ki, Yeni ilin ilk gecesində ağzındakı qızıl qapaqlı sonuncu diş ağrınmasaydı, bu ağrıdan xilas olmaq üçün diş həkimi axtarmasaydı və təsadüfən qarşısına çıxan qapabir qonşusu onu qapıda «Şahmat klubu»na tuşlamasaydı, bu qaçqın ailəsinin yaxındən tanımayacaqdı.

-Uzağa niyə gedirsən? -qonşu dedi, -sən hələ bilmirsən ki, qaçqın qonşun diş çəkəndi, özü də ali təhsillisindən?

O gəcə Sabir doxtur onu diş ağrısından qurtarandan sonra da onunla ünsiyyəti kəsəndi, nəinki özünün, hətta arvadının da yeni protez dişlərinə ona düzəldirdi və bu əzmiz kimi, başlandı tanış-biliş arasında Sabirə müştəri də axtarmağa.

Düzdür, birinci dəfə Sabirin bu siqınacağına ayaq basanda, bu ailədə böyüyən beş məktəblinin harda yatmasının, harda durmasının fərqiənarə varanda yüz dəfə ölmüşdü, yüz dəfə də dirilmişdi, amma bu ailədəki mehribanlılığı görəndə həyat səhəsinə ilk böyük kəşfini eləmişdi; demək, xoşbəxt olmaq üçün insana çox az şey lazımdı...

Sabirə, Sabirin ailəsi ilə vaxtaşırı ünsiyyəti onu daha bir həqiqətə inandırirdi: talelədən qıyas almaq istəyirsənsə, üzünə gül!

Daha uşaqlar adbaad tanıyırdı, kimin neçənci sinifdə və necə oxuduğunu bildirli. Və onu da bildirli ki, Sabirə də, Sabiri bir baxışdan anlayan Şükufə xanımı da daha bu dünyada heç nə düşündürmür: bu beş uşaqın təhsilləndən, təlimindən başqa.

Omürünün iki ən fərəhli anını yadına salsaydı Sabirin böyük qızının tibb universitetinə, oğlunun Xalq təsərrüfatı institutuna bir gündə qəbul olunduğu günü də xatırlayırdı.

Bildirli ki, qıza elçilər gəlir-gedir, bildirli ki, oğlu onun dostlarından birinin qızına vurulub. Sevinirdi, Amma...

Amma keçən ilin yazında Sabir onun üstünə bəd xəbər ilə gəlirdi:

-Bizi şahmat klubundan köçürdülər, Sarxan müəllim!-dedi, -gümanım Sizədir, Siz tanınmış adamsınız, bəlkə.

Arxayınasına cavab verdi:

-Qorxm! Prezident özü deyib ki, qaçqınlara icmtmək olmaz!

-Üç gün möhlət veriblər...

Üç gün ərzində dövlət telefonlaya vurdugu üç zəngin üçü də nəticəsiz qaldı və nə qədər acı olsa da, nəhayət, anladı ki, onun adı - sənə keçmişin mirası kimi elə yaxın keçmişdə də qalib.

Bu qaçqın ailəsinin zorla, polislin müdaxiləsilə «Şahmat klubu»ndan köçürdəndə qonşuların arasında birinə sevinənlər də vardı, elə bilirdilər «Şahmat klubu»nu yenə onları ixtiyarına verəcəklər və onlar yenə də boş vaxtlarında buraya gəlir şahmat oynayaçqlar, amma elə ertəsi gün səhər yuxusundan ayılana gördülər ki, şahmat klubunun daş binasına sökülər, dağıni-taxtasını da iri yük maşınlarına yükləyib harasa aparırlar. Bu mənzərə ona da məyus elədi, amma kimsə dedi ki, orda yeni şahmat klubu tikəcəklər, tamam yeni - Avropa standartlarına uyğun. O da buna inandı, ümumiyyətlə, hər deyilənə inanmaq onun başında uşaqlıqdan qalıb. Bir az sonra dörd doqquzmətəbəli binanın ortasında salınmış bu bağça hər tərəfdən faner hasara alınanda və sonra da bu hasara tək, çalovlu buldozərlər salınanda və bu buldozərlə yüz ilin ağaclarını əti üzəndən narılı, gürultü ilə kökdünden çıxarmağa başlandı xəbər çıxdı ki, tezliklə ÇAŞ (Çağdas Umidlər Şirkəti) bu bağçanın yerində on altı mərtəbəli, səkkiz bloklu göydələni qaldıracaq.

Bu xəbər bir günün içində ətrafdağı doqquzmətəbəli dörd binanın bütün sakinlərini birleşirdi: hətta eyni binanın yanbayan bloklarında illərlə yaşaya-yaşaya bir-birinə salam verməyənlər də bir-birini tanıdılar. Məlum oldu ki, bu binaların sakinləri arasında ondan da adı-sanlı adamlar var imiş... Amma dörd yüz nəfərin adından yazılmış məktubun ən yuxarı başında onun adı, soyadı idi. Məktubun oxuyandan sonra, o da qol çəkəndi. Şıkayət Ekologiya naziriyinə ünvanlanmışdı, amma belə çıxırdı ki, suratını bütöylən nazirliklə alacaq. Bir həftə ərzində erizədən soruq çıxmıyanda qonşular fəallaşdılar və bağçanın ağaclarını çıxarmağa məşğul olan başı qırmızı dəbəlqəli fəhlələri qovdular, artıq-əşik danışan bir qaçqın buldozərcəsinə işə basıb döydülər. Əslinə qalsa, artıq-əşik bir söz də danışmamışdı, sadəcə, demədi ki, qoyun bir parça çorəyimizi qazanaq.

Ertəsi gün bağçanı sökməyə gələnlərin sayı xeyli çoxaldısa da, vəziyyət gərginləşən kimi hər fəhlə əlinə bir armatur parçası alıb müdafiə mövqeyində dayanırsa da, nəhayət, qaçmalı oldular. O gün qonşuların birliyi ona mitinqi xatırladı. Qonşulardan biri sürücüsü qaçmış buldozərin üstünə çıxıb ucadan qışqırdı:

-Bizim birliyimiz qarşısında heç dünya birliyi də tab gətirə bilməz! Bu bağ bizimdir!

Bir başqa işe buldozerin üstünə dirmaşmış dalbadal iki atalar sözünü yada saldı:

-El gücü, sel gücü, el bir olsa zərbi kərəm sındırdı!

Bir neçə gündən sonra bağı sökanlər tikinti meydançasına bir avtobus polisini müşayiət ilə daxil olanda və bağıın sökülmesi yenidən başlananda qonşular bir müddət adica seçiryə çevrildilər, hətta kökündən çıxarılan ağaclara baxa-baxa gözündən gildir-gildir yaş axıdan qadınlar da oldu.

Qonşular uzun sürən məşvərətdən sonra (artıq özlərinə lider də seçmişdilər) sənəmiş bir yola el atıldılar, artıq əməlli-başlı inşaat meydançasına çevrilməsi bu bağçanın yanından keçən magistrat yolu bağladı. Yol Patrul Xidmətinin patrulları dərhal yolu açmaq istəsələr də bacarmadılar, sözü bir yerə qoymuş qonşular yoldan çəkilməmişlər və bu da onunla nəticələndi ki, dörd yıl ayıncında yaranmış tıxacın səsi-sorağı bütün şəhərə yayıldı və çox keçmədi ki, telekanalları repertoryları, müxbirləri tökülgüş gəldilər və kəməhdə məqsədəli onu da dindirtilər və o da bir kəlmə ilə:

-Məqsədiniz problemi ictimaiyyətə çatdırmaqdı, -dedi və sonra da əlavə elədi, -heç olmasa o ağaclarda gələcəyə quşlara rəhm etmək lazımdı...

Və o gecə onu heyretləndirən dilindən çıxan bu ki o ki kəlmə sözü Azadlıq Radiosundan eşitləmiş oldu.

Şəhərin -bütün ictimaiyyətin tanıdığı məzəli meri də hadisə yerinə gələndən və vədlər verəndən sonra qonşular magistratı bağladığı kimi de açdılar.

Nəticə işe göz qabağında idi; bağçanın, bağçanın ortasındakı şahmat klubunun yerində onaltı mərtəbəli bir göydələni tikilmiş, hətta damı da örtülmüşdü. İndisə binanın içində və fasadında iş gedirdi, fasadı aqılay daşıya bəzəyirdilər və əvvəllər pəncərədən, bəzən də eyvandan bu işin başı dəbiqəli iəcərisinə baxanda və onun harasa bərkidilmiş xırdə, dairəvi, çəlləyə bənzər bir qurğunun içində işlədiyinə şahid olanda dərhal gözlerini yumurd. Kim idi o zavallı, bilmirdi, amma indi başını yüngülcə tərpətməklə ona salam da verirdi. Bu dəfə də yənə qapını aralayıb eyvana çıxdı ki, həm təmiz hava udsun, həm də ona salam versin. Amma o öz əlində idi, əlini işindən ayırmadan səsinə başına atıb oxuyurdu.

Edqarın muğam həveskən olması, cavanlığına kamança çəlməsi, hətta bu yolla para qazanması da yadında idi. Dərhal onu da balkona səslədi:

-Edik, bura gəl, qulaq as gör tapa bilirsənmi o hansı muğamı oxuyur?

Edqar sualın cavabını balkona çıxan kimi verdi:

-Bayatı-Şiraz oxuyur.

Sərxan Səmədzadə də təxminən belə zənn etmişdi, musiqi aləminə, ümumiyyətlə bələd olsa da, hətta Bethovenin, Çaykovskinin əsərlərindən bir sira məşhur parçaları hərdən pianinoda çalsə da, Azərbaycan muğamlarından yalnız Bayatı-Şirazi yadında saxlaya bilmişdi. Və çox güman ki, buna səbəb muğamın adı idi, bildirdi ki, Şiraz ulu babasının vətəni idi, Ərdəbilə sonralar məskunlaşdı.

Atası əcəl yastığında ona vəsiyyət etmişdi ki, gələcəkdə sərhəddər aradan götürülsə, yollar açılarsa, Ərdəbilə gedib, qohum-qardaşı arasına, amma ara açılanda, hətta çoban-çolqə da Ərdəbilə, Tebrizi su yoluna döndərəndən sonra hiss elədi ki, Ərdəbil onun çəkmir. Qərbiyə idi, onun içində əksər aktyor dostlarından sezdilirdi yəni yanlış da yoxdu. Hələ nöinki Buxararı, Səmərqəndi, heç Tebrizi də görməyə cəhəhət çəhət çəhət çəhət.

Bildirdi ki, insanın kökündən ayrı düşməsi, ağacın kökündən qopması kimi bir şeydi, amma ona ele gəlirdi ki, əsla kökündən qopmayıb, sovet-rus

təhsili işe onu sadəcə bəşəri, küresəl dəyərlərə təslayib. Və bu dəyərlərdən birinin örməyi indi böyründən dərhal qarşı binanın fasadına aqılay daşı vururə fəryadlı Bayatı-Şiraz oxuyan fəhləyə qulaq asan erməni Edqar Lalayan idi.

Sən demə, bu fəhlənin Bayatı-Şirazına onlardan başqa da diqət kəsilənler, qulaq asanlar var imiş, başqa irəli uzadıb eyvandan yuxarı boylandıanda buna bir daha şahid oldu. Sanki bir eli öz işində olan fəhlə də gördü, hiss eləyirdi ki, ona qulaq asanlar var və məhz buna görə də susmurdu.

...Soyuq hava hələ qocalığı boyunlarına almayan dostların sür-sürüyyəne işləsə də, otağa qayıtmaq istəmirdilər. Hərdən bir-birinin üzünə baxsalar da, dimirdirlər.

-Yəqin, Qarabağlıdı?

-Mən də elə düşünürəm, - Sərxan dedi, - çox güman ki, qaçqındı.

Qonaq onun əlavəsinə öz münasibətini bildirmədən soruşdu:

-Bakıda qaçqın çoxdu?

-Əlbəttə, Ermənistandan qovulanların üstünə Qarabağın, sonra Qarabağa bitişik rayonların camaatı qoşulanda çoxaldılar, indi paytaxtı əhəlisinin hər üç nəfərindən biri qaçqındı.

Qonaq bir qədər fikrə gedəndən sonra dilindi:

-Sən mənim bu sözlümü başqa cür qəbul eləmə, gərəssən bu məsələdə cəmi ermənilər kimi mənim də günahım var?

Bu sualın cavabını dolayısı ilə verdi:

-Moskva imperiyasının maraqlarını Qafqazda qorumaı idi, -dedi, -bu belə də oldu, bütün ermənilər burə nə dəxli var?

Onlar bu söhbəti üç ki qabaq Peterburqda görüşəndə də çözmüşdülər və o zaman Edqar son olaraq demişdi: «Günahın çoxusu bizdədi». Amma o kəsdirə bilməmişdi ki, Edqar «bizdədi» deyəndə kimi nəzərdə tutur...

Bəlkə də qarşı binanın fasadını aqılay daşlarla bəzəyən fəhlə öz harayını, nələsinə tamamlayanda və onlar istər-istəməz otağa keçməli olanda yənə bu söhbətin üstünə qayıdacaqdılar, amma ele bu arada qapının zəngi çalındı və ev sahibti:

-Bu evə xəbər vermədən gələn adam yalnız Ramiq ola bilər, -dedi, -gedim qapını açım.

Qonaq təlaşla, amma əstadən soruşdu:

-Ramiq?

-Hə, Ramiq.

Qonağın bu cavabdan alındığını, meyid kimi ağardığını sezdə, amma ağılına da gəlmədi ki, bu adı ad adamı bu dərəcədə qorxuda bilər?

Ramiq Sərxan Səmədzadənin tənha qalanda son çarlaşdığı və demək olar ki, hər gün olmasa da, gününə beş-on partiya şahmat oynadığı insanlardan idi. Tibb institutunu bitirmişdi, uzun illər Bakının Qarışehərdəki poliklinikalarında birində cərrahlik eləmişdi. Əmək Macalləsinin mövcud qanunlarıylə tələfədə çıxmalı olanda sonra da cərrah əltərlərini özüyə gəzdirdirdi, onu axtarıb taparınlığı uşaqlarını sünnet eləyirdi ki, nədənsə, haminin müvəqqəti adlandırıldığı bu keçid dövründə ehtiyacdan yaxa qurtarsın. Əzəldən də söz sənətinə meyilli olan Ramiq tələfədə qıxandan sonra daha fəal surətdə həli yaradıcılıqla məşğul olur. «Məsum» tələflüsü ilə şeir yazırdı və Sərxan Səmədzadədən də umacağı o idi ki, məşhur aktyor adabir səhnədə görünəndə onun da seiriləndən oxusun. Bu müstəvidə, demək olar ki, bütün şairlərə yarayan Sərxan Səmədzadə Ramiq Məsumdən da səxavətini əsirgəmir və onların ünsiyyəti təlavim

edirdi. Sərxana da özgə nə lazımdı? Təki onu axtaran bir Allah bəndəsi olsun.

Ev sahibi yanılmamışdı. Gələn Ramiq idi. O, sevinc qarışıq etirazını dərhal bildirdi və üzünə açılan qapıdan içəri keçməyi üyüdüb tökməyə başladı:

-Bu nədi, a qardaş, evə zəng vururam, gətirirsiniz, əl telefonunu yığırəm, açmırsan, narahat oldum, dedim məlumiyyətdən çıxmışdı, nə oldu buna?

Bu sözlər ev sahibinə çox tanışdı, ona görə də suala cavab vermədən:
-Xoş gəlmisin, -dedi, -qapıda dayanma, keç içəri!
Ramiq qara, sürtülmüş, meşin çantada gəzdirdiyi alətlərini güzgünün qabağına qoyub çəkələk geyinəndə vanna otağına keçən adamı arxadan gördü və soruşdu:

-Ustadı?
-Yox, qonaqdı, uşaqlıq dostumdur, Peterburqdan gəlib.
Ramiq bir anda Tretyakov qalereyası, Pyotrun Neva üstündəki heykəli, Peterburqda yaşayan şair dostları haqqında nə biliridisə bir-birinə caladı və ən axırda da soruşdu:

-Qonağın rusdu?
O, bu suala anlaşılmayan cavab verdi və Ramiq qonaq otağında, kreslodada oturub şahmat fiqurlarını qarşısına, masanın üstünə tökəndən və tələsik bir neçə gediş əyləyəndən sonra yerindən qalxıb ayağını çəke-çəke vanna otağına gəldi və qapını içəridən bağlandığını biləndə təəccüblə soruşdu:

-Sən orda neynirsən? Çimirsən?
Cavab bir qədər sonra gəldi:
-Yox, hələ ki, üzümü qırxıram...
-Heç olmasa gəlib Ramiqlə görüşəydim, sonra da...
Bu dəfə qonaq ehməlcə qapının rəzəsini çəkib aratdı və:
-Mən onunla görüşməsəm yaxşıdır, -dedi, - o mənə tanıyacaq.
-Nə bilirsən?
-Mən onu tanıyıram, cərrahdı, - dedi, sol qaşının üstündəki yara yerini nişan verdi, - burdakı şişə o kəşib, səksən beşinci ilde...

Sərxan Səmədzadə Ramiqin qəfil gəlişilə belə bir müəmma qarşısında qalacağını ağına da gətirməzdi.

-Yaxşı, indi mən ona nə deyim?
-Heç nə demə, gəlş ki, o tez çıxıb getsin.
Ev sahibi gülmüşdü:
-O tez gedən qonaqlardan deyil, -dedi, -masanın üstündəki arağı da görüb, hara gedir?

-İçəndi?
-Əlbəttə.
-Onda içirt! Elə içirt ki, - sözünün ardını pıçılıyla getirdi, - mənə tanımasın, mən başa düş, Sərxan, mən sənə görə narahatam.

Əlbəttə, Sərxan qonağını başa düşdü, amma kəsdirə bilmədi ki, bəş şahmat taxtasının arxasında oturub onu gözləyən Ramiqə nə cavab versin? Ağına nə gəldisə, qapını aralayıb hamamın taxtasındaki təzə qəffələrini, sabununu, şampununun yerini də ona göstərdi.

Hərşeyə daha bir neçə gediş əyləyəndən, vəzirlər dəyişdirildəndən və heç-heçənin qaçılmaz olduğu anlaşılandıqdan sonra Ramiq soruşdu:

-Sənin bu qonağın orda neyneyir, üzünü qırxır? -- Elə bil divanın arxasında Ediki görürmüş.

-He, üzünü qırxır...

-Adı nədi qonağın?

Yalan deməyə məcbur oldu:

-Cahangir.

O, ümumiyyətlə yalan deməyi sevmirdi, hətta cavan vaxtlarında hərdən arvadına yalan söyləmək məcburiyyətində qalanda da rəng verib, rəng alırdı, bülbül kimi ötən dili topuq çalırdı.

-Nəçidi?

Daha bir yalan yudurmaq zorunda qaldı:

-Heykaltaşdı.

Bu yalandan sonra Ramiq sənətlilər arasında adına «patetik» deyilən bir ifadə işlətdi:

-Mənim heykaltaşlara çox böyük hörmətim var! Çox böyük!

İkinci partiyını başlayanda Ramiq arağa baxa-baxa soruşdu:

-Sənin bu qonağının üzünü qırxması nə uzun çəkdi?

O, bu suala cavab vermədi, amma arağ şüşəsini də, boş badeni də ona sari itələdi:

-Biz içmişik, -dedi, -bəlkə sən də boğazını yaşlayasan?

Ramiq təklifi dərhal qəbul əyləyib badeni boşaldandan bir qədər sonra vanna otağında su şirlitsi eşidiləndə isə ucadan güldü:

-Deyəsən qonağın çimirdi?

-Yəqin ki...

Ramiq yenə ucadan güldü:

-Goy çimisin, -dedi, -ona halaldı!

Ev sahibi qonağın bu sözləndə məntiq görməyə də dərinə getmədi, çünki Ramiq yaxından tanıyırdı və üstəlik də ona Ramiqin məntiqi lazım deyildi, sadəcə ünsiyyəti gerekdi.

İkinci partiyını da heç-heçə tamamlayıandan sonra Ramiq yenə badeni doldurub hamamda çimən qonağın şərfinə qədrəndə onu gülməməyə və həm də düşünməyə vadar edən bir sul verdi:

-Bizim bu qonağımız hamamda boğulmuş ki?

Əslində, Sərxan Səmədzadə onun çıxıb gətməsini istayırdı; iki partiya şahmat oynamışdılar, daha arağ şüşəsi boşalmışdı və süfrədə yeməyə də bir şey qalmamışdı, amma Ramiq elə bil qəsdən getmədi ki, qonağın üzünü görsün. Və tez-tez də deyirdi: «Mənim heykaltaşlara çox böyük hörmətim var, çox böyük!».

Ramiq növbəti dəfə altmışıncı illərdən qalmış, sürtülməkdən bozarmış fiqurları düzməyə başlayanda, o bir də vanna otağına yaxınlaşdı və qapını aralayıb, vannada uzanmış, fikir -xəyal aparmış qonağına anladı ki, o keffidi, onu tanımaz, çıxсын ortalığa. Qonaq etirazını bildirdi.

-O mənə tanıyacaq, -dedi, -89-un payızında, operasiyadan beş il sonra Azadlıq meydanında qarşılaşanda da o mənə dərhal tanıdı, üstümə qışqırdı: «e, sən nə gəzirsən, burda?»

Sərxan Səmədzadə xəffəcə gülmüşdü və istədi soruşsun, ay erməni, bəs sən nə gəzirdin orda? Amma kəsdirədi ki, məqamı deyil.

O, dübbərə təkid əyləyəndə erməni dostu birca kəlmə söz deddi:

-O çox zəhlini adamdı... Bu evə gəlib-gedirsə, sən onu tanımalıydın...

Sərxan Səmədzadə Ramiqin heçqətən də çox zəhlini olduğunu bildirdi; amma həmişə də təəssüflənirdi ki, o zəhlini faydasız, səmərəsiz xərcəyib, bir də görürdü ki, altmışıncı illərin ortabən bir şairinin bir poemasını əzbər söylədi, bir də görürdü ki, altmışıncı illərdə Əli Karimli Əli Vəliyev arasında baş vermiş mükaliməni nöqtəsinə, vergülünəncə xətrəldi.

Üçüncü oyunda şahmat taxtasında vəziyyət o dərəcədə gərginləşdi ki, hamamda qalmış qonaq daha nə ev sahibinin yadına düşürdü, nə sonradan gələn qonağın. Sanki bəyilmişdir və qonağın allı-güllü qatiffəyə bürünmüş halda hamamdan çıxdığını görəndə ayıldılar.

Bu qiyyətdə kişidən çox qadına bənzəyən qonaq dərhal mətbəxə keçib qapını örtəndə Ramiq başını aşağı salıb gülümsədi və:

-Ay qardaş, bunu bayaqdan də, mən çıxıb gedim də, ölmədim, Cahangir adında qadın da gördüm, səni təbrik eləyirəm... De, çıxıb gedim də, Sərxan Səmədzadəyə bəyəm onun çıxıb getməsi lazım deyildimi? Qoy nə düşürün, düşürsün. Təki Edikin ürəyi səksəkədən qurtarsın, təki o özü də qarşıdakı gecəni rahat yatsın...

Amma heç Ramiq kreslodan qalxmamış, qatiffəyə bürünmüş qonaq gəlib onlarla uzbədi oturanda ev sahibi bir anlığa özünü itirdi. Ramiq dərhal qonağa əl verib adını, soyadını dedi:

-Ramiq Məsum.

Qonaq adını demədi, amma dedi ki, Ramiq Məsumu yaxşı tanıyır.

Qonaq isə dedi ki, onun heykəllərəşarə qəç böyük hörməti var! Çox böyük.

Və dərhal da Ramiq diqqətini qonağın sol qaşının üstündəki yara yerinə yönəldib soruşdu:

- Bu hansı qəssabın əməlidir?

Cavab qısa oldu:

- Cərrah işidi.

Ramiq dərhal etirazını bildirdi:

- Yox, bu qəssab əməlidir.

Ən gözənliləz hadisə qonaq qəfilən qatiffəni başından siyirəndə baş verdi:

-İndi də mənə tanımadın, doxtur?

Ramiq keçmiş pasientini səşindən tanıdı, çünki ötən illər onu çox dəyişmişdi.

-Tanıdım...

Ev sahibi heyret içində idi. O, dostunun uşaqlıqdan ürəkli olduğunu bildirdi, amma ağına gəlməzdi ki, o hər şeyin yoluna düşdüyü anda belə bir addım atar.

-89-un dekabrında Azadlıq meydanında qarşılaşdığımız yadındadır?

-Yadımdadır...

-Baş mənə dediğin söz?

-O da yadımdadır.

Araya çökən ağır sükuə qonaq pozdu:

-Mən özümü gizləyə də bilərəm, -dedi, -amma birdən-birə fikirləşdim ki, sən bu evə gəlib - gədirənsə, bu evdə çörək kəşirənsə, mənə baş düşərsən. Elə deyil?

Ramiq bu sualı cavabsız qoydu, onun sol qaşının üstündəki yara yerinə bir də baxdı, mənalı tərzədə gülümsündü və başladı qonağa tövsiyələr verməyə:

- Hansi niyyətlə gəlmisən, necə gəlmisən, bilmirəm, amma sənə bir qardaş kimi məsləhətım budur ki, evdən çıxmayısan, səni tanıyanlar ola bilər, hamı da Ramiq Məsum deyil ki, sənə ürəyi yana.

Sözün bu yerində ev sahibi söhbətə qarışmaq istəsə də Ramiq macal vermədi. Ümumiyyətlə, Ramiq, harda olur-olsun, sözünün kəsilməsinə uy verməzdi, danışmağa başlayanda hadisəni hadisəyə ələ calayırdı ki, nə onu susdura, nə də ondan aralana bilirdin...

- Təm bolee, bu məhlədə yaşamısan, bu məhlədəki kafelərdə kamañça çalmısan.. Düz deyirməmi?

Atasını və yeniyetmə yaşında da anasını itirəndən sonra Edikin kimsəz çalmasını, bir parça çörək qazanmaq xatirinə ətraf kafelərdə kamañça çalmasını Sərxan Səmədzadə yaxşı xatırlayırdı. O zaman ona ələ gəlirdi ki, lap uşaqlıqdan bu ələlə alışan dostu ələ bu kamañçanın ,arxasınca gədəcək, amma orta məktəbi bitirən il gördü yox, Edikin filoloq olmaq istəyi qəlirdi.

- Düz buyurursan.. -Qonaq bir xeyli fikirləşəndən sonra Ramiqın sualına cavab verdi, -mən bu məhlələdəki kafelerin, demək olar ki, hamısında kamañça çalmışam.

- Hele neçə gün Bakıdasan? -Ramiq bu sualı qonağa qapıdan çıxaxıxdı vəzədi və cavabını alandan sonra,-demək hələ görüşəcəyik, -dedi.

- Mənə də ələ gəlir...

Ramiq gedən kimi ev sahibi ərlə qonağın məzəmmət etməyə başladı: -Onsuz da o çixib gedirdi, izi azdırımsdın, özünü nişan vermək, axı, nəyə lazim idi. Dalışın?

-Dəliyəm də... Dəli olmasan burda nə görəmə? -və dərhal da səşinin tonunu dəyişdi, -bilsən, Sərxan, mənə ələ gəldi ki, mənə görün kimi tanıdı, mən hamamda özümü qırıxanda, çiməndə bu bərədə çox fikirləşdim və axırda da onu qabaqlamaq qərarına gəldim, hər şey ələ bilər, amma mən bir kəlmə sözlə onu öz tərəfimə çəkdim, sən buna dəlilik deyirsən?

Sərxan atmaca atdı:

-Mən sənin erməni olduğunu bildirdim, amma bu dərəcədə yox...

Qonağın bu atmacadan incimədiyini, əksinə, razı qaldığını sezəndə isə astadan soruşdu:

-Kamañça qalır?

-Qalır, amma çalmıram..

-Niya?

-Peterburqda kimə lazımı mənim kamañça? Kamañça dərdi danışmaq üçündü. Sən Bakıya baxma, Peterburqda kimdi mənim kamañçanı alanay? -Sözünün ardını siqaretini alışdırandan, sine dolu qüllab vurandan sonra getirdi, - Peterburqda yataqxanada məşunlaşmışdıq, hardən gecələr kamañça çalrdım, qonşular şikayət yazdırlar... İnanırsan?

Əlbəttə, o dostuna inanrdı, amma məsələ burasındadır o da həyatında ən sərt zərbəni «Kamañça»ya görə -daha doğrusu Azərbaycan klassiki Cəlif Məmmədquluzadənin «Kamañça» pyesinə görə almışdı.

Sovetlər gözənliləndən dünya siyasətli səhnəsində laxlayanda və çökəndə, bütün Qafqaz milli münəqişə ocağına çevriləndə, özünümədiə dəstələri yarananda, bir-birinə qaynayıb-qarışmış millətlər arasında qanlı toqquşmalar başlayanda, o teatrın qocaman aktyorlarından biri və baş rejissorun köməkçisi kimi təklif ələdi ki, erməni-Azərbaycan qarşıdurmasını ən humanist, ən sağlam mövqədən əks etdirən «Kamañça»nı tamaşaya qoymaq lazımdı. Təbii ki, pyesin məziyyətlərindən də danışdı və teatr rəhbərliyini inandırtdı ki, bu pyesin tamaşaya qoyulmasında var gücünü sərf edəcəək, çünki bu əşer onun milli münəqişə müstəvisində bələd olduğu ən humanist yazıdır.

Əşilində isə, Azərbaycan ədəbiyyatı, Azərbaycan dramaturgiyası, Azərbaycan səhne tarixi ilə tanışlığa çox gec - yani Moskvada teatr institutunu bitirib gələndən bir neçə il sonra başlamışdı. O, birdən-birə anlamışdı ki, keçmişində xəbərsiz və bu zaman artıq köklü surətdə dərk

eləyirdi ki, insan keçmişlə gələcək arasında körpüdü, daha doğrusu, bu körpünün bir sütünə keçmişdi, bir sütünə gələcək.

M.F.Axundovla başlayan Azərbaycan dramaturgiyasını və Azərbaycan teatrını, həmçinin Azərbaycan kinosunu öyrənmək üçün ömrünün üç ilindən teatrları, məşhur Azərbaycan şairlərinin məşhur şeirlərini də ona görə çəkməli oldu. Məşhur Azərbaycan şairlərinin məşhur şeirlərini də ona görə çəkməli ki, rus dram teatrının səhnəsində batıb qalmasın, Azərbaycan televiziya səhnəsinə çıxsın.

Bənzərsiz, bələğətli səsi işə ilahidən gəlmişdi. Məşhurlaşdığıni, küçəyə, bir sözlə, adam arasına çıxanda dərhal hiss eləyirdi və təbii ki, bu, fərh gətirirdi.

Azərbaycan dramaturgiyasını aradırarkən onun diqqətini onlarca səhnə əsəri çəkmişdi, amma qət etməmişdi, baş rejissor olsa -əlbəttə, bütün aktyorlar kimi o da bu arzu ilə yaşayırdı-«Kamañça»ni tamaşaşaya qoysun.

Teatrın rəhbərliyi əvvəlcə onun təklifini müsbət qarşıladı və o qısa bir zaman kəsiyində pyesi rus dilinə çevirib tamaşa üçün hazırladı. Amma pyesi plana salmaq söhbəti meydana çıxdanda ona dedilər ki, hələ bunun vaxtı deyil. Əlbəttə, geri çəkilmədi, məsələn yenidən qaldıranda dedilər ki, hərə istəyirsən, yaz.

Onun şikayətlərinə yuxarı dairələrdə biganə qala bilmədilər. (çünki artıq nüfuz sahibi idi, teatr, kino sənəti ilə bağlı bütün çəkişmələrdə onun rəyini soruşurdular) amma son nəhayətdə ona daha sərt söz dedilər: «Sən siyasi sayıldığını, siyasi mövqeyini itirmissən!»

Və o, şikayət etməyə yer tapmayanda (sən demə, ən ağırı da elə bu imiş) «Kamañça» ilə bağlı öz mövqeyini internet saytlarında, müxalifət mətbuatında bildirdi və bu da onunla nəticələndi ki, adını teatrın truppasında saxlasalar da, rol vermədilər.

Əvvəllər o nəyinsə, nələinsə deyəcəyinə ümid bəsləyirdi və elə bu ümidlə hər səhər teatra gəlirdi, hər axşam da qaçırdı.

Edqar şahmat taxtasında yarımqıç qalmış oyuna öləri nəzər salsda da;

-Yox, -dedi və çoxqatlı bir kəlam işlətdi,-bizim oyunumuz daha maraqlı olar.

Amma Sərxan bunun fərqiə yarmadı:

-Onda şəhərə çıxacaq...

Edqar yənə başını buladı:

-Mənimçün bu şəhər sənəni!-dedi, -bunu da sənə bir dəfə demişəm, yənə hava açılışdı...

Hava işə açılana oxşamırdı, binaların damına qəder çökmüş boz-qara buludlar get-gədə sıxılırdı, yağış yağmısa da, bu boz, qara buludların gətirdiyi nəm, çişgin artı küçələri, əsvallı islatmışdı və küçədən keçən məşinlərin çixartdığı səslərə apaydın eşidilən səs səsləri qarşırdı.

...Edqarın etirazına baxmayaraq, hava qaralanda, küçələrin neon lampaları yananda və bu lampaların işığı balkonu işıqlandıranda onlar, nəhayət ki, bu dörd divanın arasından çıxdılar, amma şəhəri gəzmək üçün yox, Əlişirin kababçısına gedib şam etmək niyyətilə.

Ermənistan qaçqını Əlişirin icarəyə götürüb kababxana kimi işlətdiyi zirzəmi Sərxan Səmədzadənin evindən çox da aralı deyildi. Bir tını adlayıb küçənin o tayına keçəndən sonra kababçıya girib bu zirzəmidə yerləşdirilmiş beş-alt stoldan birinin arxasında üzəbüz oturanda və ortalda yaşlı, qıvrıq, bilgil-səqqallı Əlişir güllərlə, xoş sözlə gəlib onların qulluğunda duranda Sərxan Səmədzadə qonağını ona Peterburqlu heykəltəraş Cahangir Əli oğlu adıyla nişan verdi və dedi:

-Göstər məharətini, nəyin varsa getir...

Qonaq işə zirzəminin divarlarına bir xeyli göz gəzdirdəndən sonra başını ona sari əyib astadan pıçıldadı:

-Mən burda da kamañça calmışam, o zamanlar da bura kababçı idi...

Sərxan Səmədzadədən olsaydı, adama yüz qram qarabı və peşidil kabablarla şam eləyib üstündən kəkətu çayı içəndən sonra daha bir çaynıq çay sifariş verərdilər, çünki bu zirzəmi onun menzildən qat-qat isti idi. Amma içəri daha bir müştəri girəndən və onlarla qabaq-qəşər stolon arxasında əyləşəndən bir qəder sonra Edqar onun tələsdirdi, bünə səbəbini işə bir-birinin qulundan tutub hələ məşinlərin seyrələmədiyü küçəni keçəndən sonra bildirdi:

-Aeropořta mən minən taksinin nömrəsini götürən oğlan idi...

Sərxan başını bulayıb sadəcə gülümsədi, amma menzillə girəndən sonra arıqçaya dedi:

-Sən çox xoflusan, dostum, mən bunun səbəbini oynağa düşürəm, amma unutmə ki, bu boyda hökumət sənəni işəni-pişik oynamağa vaxt ayırmaz, nəşə duyuc düşsəydilər, səni aeropořtdaca qandallayardılar, bir də axı, sən kimə lazımsan?

Edqar bu sualı və eləcə də bu söhbəti Sərxan üçün gözənləməyən, sərrast cavabla qurtardı:

-Mən heç kimə lazım deyiləm, -dedi, -amma, hər halda, erməniyəm.

Moskva telekanallarından birinin çığdaş rusların ailə qurması və boşanması ilə bağlı əyləncəli yayımına tamaşa əyləyəndən sonra yatmaq məqamı gələndə və Edqar qonaq otağında yox, mətbəxdə yatmaq istədiyini bildirdəndə o heyretlə soruşdu:

-Nəyə görə?

-Ev çox soyuqdu, -o cavab verdi, -mən başa düşürəm, sən burda nəçə yatırsan? -və sonra o divanın küncündəki səkkiz laylı qızdırıcıni, qonaq otağının balkona açılan qapısının üstündən divara bərkidilmiş kondisioneri nişan verdi, -başə düşürəm bunlar nədən ötürüdü? Niyə işlətmirsən?

Ev sahibi bu xüsusda maraqlandırdı, hətta təəcüblənənələri verdiyi cavabı ona da çatdırdı; ona da anladı ki, divanın içindəki naqillər insanın ürəyinə gedən damarlar kimidə və menzili alandan əsaslı təmir görməyib, naqillər təzələnməyib və qısa qapanmadan qorxur.

Qonaq qısa qapanmadan nəçə qorxmaya bilərdi ki, bir günün içində baş evində baş verən qısa qapanma nəticəsində arvadını və yeganə övladını itirib bu dünyada yalız qalmışdı...

Qapını aralayıb balkona çıxan qonağın səsi bayırdan gəldi:

-Yağış başlayıb, yağır.

Sərxan da yağışa baxmağə çıxdı, neon lampaların işığında sarıya çalan və sanki ələkdən, xəlbirdən tökülən yağışa baxa-baxa:

-Bele yağışa, səhər mütləq gün çıxacaq, hava açılacaq, - dedi.

II fəsil

ŞƏNBƏ

Qarmaqarışqı bir yuxudan təsiri ilə yuxudan ayılında və yuxuda gördüyü qərib məkənda deyil, öz evində olduğunu anlayanda şükür elədi və həmişə olduğu kimi, yənə də küçədən keçən məşinlərin səsinə, daha doğrusu, bu səslərin bir-birini nəçə kəsib -doğramasından bildi ki, havanın işıqlanmasında az qalıb.

Birinci dəfə bağlı qapı arxasından həyatə Edqarın altından yuxarı onların üçündü mərtəbədəki balkonuna tulladıqı kəndirle düşdü və ata - anası işdən qayıtmamış həmin kəndirle də evə qalxdı. Amma o yaz üçlərinin birində atası məktəbdən on üçüncü erkən qayıdış evində onu həyətdə uşaqlarla şumaqəder oynayan görünə məsələnin üstü açıldı, tərs kimi bir ucu balkonun məhəccərinə bərkidilmiş kəndir də havada yellənməkdə idi. İlk ata şapalağından sonra bir həftə dayısı evində gələcədi və bir həftənin tamamında dayısı onu öz evlərinə gətirəndə, atası ilə anasının arasına bərk mübahisə düşdü və əsla gözlemədiyi halda anası onu müdafiə elədi:

-Sənə deyirdim, axı, uşağı çidarlamaq olmaz, uşaq at deyil, uşaq uşaq arasında, mühitdə böyüməlidir.

Atası isə pəncərədən həyatə boylanıb qışqır-bağırta top-top oynayan, birini rusca söyüb-suyayan yer, erməni, yəhudi, azərbaycanlı uşaqların toplusunu nişan verdi:

-Sən buna mühit deyirsən? Tüptürüm belə mühitlə! Ən acınacaqlısı isə o idi ki, atası o kəndiri tapıb gətirənin kim olduğunu öyrənməmişdi və ona nəinki Edqarla görüşməyi, qurucu salamaşmağı da yasaq eləmişdi, halbuki, yaşıdan arasında yalnız Edqarla dürub-otururdu. ...Hələ uşaq olsa da, atasının cibində partibetl gözdirə-gəzdirə ruslara qarşı qəzəbinin səbəbini də bildirdi; bu, 1945-ci il, dekabr ayının 12-də Qərbiyə yaradılan və bir il sonra odlara qalanan Milli Azərbaycan hökumətinin süqutu ilə bağlı idi; atası yana-yana deyirdi ki, ruslar öz maraqları naminə Milli Azərbaycan hökumətini fars sovinistlərinin caynağına verdilər və onlar da minlərin mübarizəsindən sonra azadlığa qovuşmuş yüz minlərlə azərbaycanlıni qətlə yetirdilər.

Daha bir məqam da yadında idi: nədənsə, ə müharibəyə çoxları kimi 1941-də yox, 1944-də aparılan atasının məktubları Təbrizdən gəlməyə başlayanda anası ona demişdi: biz Təbrizə köçəcəyik, atan orda nazir olacaq.

Hələ nazir sözünün nə olduğunu tam anlamasa da, köçmək xəberindən şadlanmışdı, çünki artıq həyatında bir dəfə köçün nə olduğunu görmüşdü. Bir yük məşininin kuzasına minmişdilər, yaşıl dağları aşa-aşa yalğı getmişdilər, yolda məşindən düşüb əvəlik yığımışdılar, quzuluqlağı yemişdilər.

Koçdukləri məkan isə yadında atasının onu qucağına alıb mindirdiyi, qabaq ayaqlarında və alında qaşqası olan kəhərə görə qalmışdı. Bu dünyanın nə qədər gözəl olduğunu bu atın belində oturdanda, dünyaya bu atın belindən qorxa-qorxa baxanda görmüşdü və ömründə bir daha belə baxmayı an yaşamamışdı. Görünür, həyatda ele anlar olur ki, onu ömründə yalnız bir dəfə yaşaya bilirsən.

Ertəsi gün yenə ata yaxınlaşdı və aralıdan durub soruşdu ki, arpa istəyirmi? O, evində məskunlaşdıqları kişinin bu kəhərə hər gün bir torba arpa verdiyini və atın arpanı necə xımr-xımr yediğini görmüşdü. O kişi bu kəhərə gündə bir dəfə də bir bədayə su verirdi və axşamdan-axşama cıdarnı ağıb tövləyə salırdı.

Bir neçə gündən sonra ayağının altına kətıl qoyub, kəhərin yalmanından yapışmış belinə dırmaşmağa başladı. Bir dəfə, iki dəfə və beləcə, atın belində nəinki oturmağa, hətta ayaqüstə durmağa öyrəşdi, könlündən keçən isə kəhərin cıdarnı açmaq və çapmaq idi.

Bu istəyinə nə az, nə çox, düz otuz il sonra - "Qazaxfilm"də kinoyə çəkilibə çatdı. Yəhərli - yüyənli atı minəndən sonra hiss elədi ki, belində ayaqüstə durmağa da gücü çatır.

Rejissor Talomuş Okeyev isə altından yuxarı ona baxıb gülmüşündü. -Vam ne nado trenirovka, ne nado Vas nauçit, Vı nastoyasıy jockey. Bütün bunları da memuarına əlavə etmək istəyirdi; bunlar da onun keçmişdi idi, amma qorxurdu ki, belə-belə təfərrüatları varə və memuar tamamlamağa ömür çatmayə.

..Nə qədər özünü toplasa da, altmış yaşının tamamında, daha doğrusu, altmış illiyində teatr, kino ictimaiyyəti tərəfindən anılmaması, yada salınmaması haqqında bir kəlmə belə düşünə yatan cümle tapıb yazə bilmiş və məsənin arxasından qalxıb mətbəxə gəldi. Qalınanın önlüyünü taxıb sıyıq bişirməyə başlayan qonağına dedi:

-O kaşanı bir az artıq elə.

-Niya?

- Qalına da gələcək, mənə iynə vurmağa, hələ, yəqin, Ramiq də özünü yetirəcək bir azdan, - dedi, - aletləri burada qalıb.

Edqar onunla razılaşdığını bildirəndən və artıq bişməkdə olan sıyıq bir qəder də yulaf, süd əlavə eləyəndən sonra:

-Mənə elə gəlir ki, o Ramiq işləri korlayacaq...

-İnanmıram.

-Niye?

-Birincisi, ona görə ki, arada mən varam, ikincisi də o iqtidara qarşıdı, müxalifət qəzetlərində döşəyir iqtidarı cəmdəyən.

-Nədən narazıdı?

-Altmış iki yaşında pənsiya adıyla işdən qovulan cərrah nədən razı ola bilər?

-Onunku qısaşlıqlıdı...

-Amma adını mübarizə də qoymaq olar.

Edqar:

-Hər halda, beləsi çox təhlükəli, yalnız öz quyruğu tapdanda haqq-ədələt yadına düşür, - dedi və birdən - birə mükaliməni baxsa məcraya yönəltdi, -Peterburqda soruşdum, cavab vermədin, sən də müxalifətdəsen?

Sərxan Səmədzadə qaşqın bir an yaşasa da, başını bulayb gülmüşədi:

-Yoxsa, Peterburqdan bura ele bunu öyrənməyə gəlmişəm?

Edqar bu atmacadan xoşallanıb sənədoluğu güləndən sonra:

-Kaşa hazırı, -dedi, -çəkimi, yoxsa, Qalınanı gözyləvizor?

-Gözleşək yaxşıdı, - o cavab verdi və qonaq otacağına keçib televizorun düyməsini basdı, qonağı da qonaq otacağına çağırdı, - bura gəl sən də. Əslində, qonağın televizora baxmağa səslemirdi, istəyirdi ki, o da gəlib pəncərədən yağıdsan sonra doğan səhər günəşinin qan kimi qırtardığı üfələrlə, açıq səmayə tamaşa eləsin və bilsin ki, hava günəşli olacaq, hara istəsələr gedə biləcəklər.

Edqar da onun arxasınca evyana çıxdı, gözle görünən nə vardisa, hamısına acgözlüklə baxdı və birdən-birə Sərxan üçün gözənilməz bir kəlam işlətdi:

-Mənə elə gəlir mən Bakının üzünə baxmağa utanıram.

-Niya?

-Çünkü bu məsələlərdə mənim mənsub olduğum millət daha çox günahkardı.

Sərxan sət cavab verdi:

-Biz əvvəl insanıq, sonra millət, -dedi və sonra da bildirdi ki, o, imperiyanın öz maraqlarını qorumasına təbib baxır.

Ekranda yeni ailə quranlar və boşananlar haqqında «Xoçu jeniyyə» adlı, dünən axşam baxdıqları verilşin təkrar başlayanda Edqar soruşdu:

-Sən həmişə Moskva kanallarına baxırsan?

-Demək olar ki, hə.

Yalan söyləyirdi; Azərbaycan telekanallarının verilişləri onu çəkmirdi, hətta hərdən yalnız gündəlik xəbərləri əhatə edən yayımlara da axırıncan baxmağa həvəsli çətmirdi.

-Amma mən istəyirəm ki, bu günlər ərzində yalnız Azərbaycan telekanallarına baxım, - sözünə bir anlıq ara verdi, - görəürəm, duyuram, sən məni başa düşürsən.

-Nə bilirsən?

-Başa düşsən, niyə gəldiyini düşünə-dünə soruşmazsan. Mən doğrudan da Bakıya niyə gəldiyimi bilirməm.

Daha sonra Edqar söylədi ki, Peterburğa iki nəfər Azərbaycan dilində danışdığını eşidəndə özündən asılı olmayaraq onların arxasına düşür ki, xoş anlar yaşasın, türklər demişçən qulaqları çınlasın.

O, Edqarın səmimiyyətinə inanırdı, lap uşaqlıqdan inanırdı, amma uşaq vaxtı başa düşə bilmədi, anası erməni ola-ola nədən Edqarın onunla oxuduğu beynəlmillət məktəbin Azərbaycan bölməsinə keçirdilər, axı, rus bölməsində də zəif şagird təsiri bağışlamırdı, ondan da hazırlıqsız uşaqlar vardı, axı! O zaman onun üçün ən böyük müəmma ruslara qarşı qəzəbini gizlətməyən atasının onu rus bölməsinə verməsi idi. Hətta birinci sinifdə oxuyanda, atası ona rus dili müəllimi də tutmuşdu ki, dildən axsamasın, amma o neinki rus dilindən geri qalmadı, artıq beşinci sənifə keçəndə anladı ki, ana dilində danışanda çətinlik çəkir, «2yə «iki» dediyinə görə ona lağ edənlər haqlıdır.

... Dayısı onu atasının ana Vətəninə -Ağdama aparmışdı və orda bir neçə gün qalandan sonra Şuşaya -vilayət pioner düşərgəsinə gətirmişdi ki, Sərxan əməlli - başlı istirahət ələsin, an əsası da, köksəlin.

Düşərgənin boyunu qırmızı qalstuklu pioner heyatı üç dəstədə birləşirdi. Birinci dəstədə rusca danışanlar, ikincidə ermənilər, üçüncü dəstədə isə azərbaycanlılar. Qərib yerdə, bəlkə də qan çəkdi və adını, soyadını söyləyib azərbaycanlı uşaqlara qarışmaq istədi, amma məlum olanda ki, o "2yə "iki", 3-ə "uç" deyir, güldükdülər, dəstə rəhbəri isə dedi ki, sənin yerin rus otryadındır, sən onsuz da bizi başa düşməyəcəksən.

Düşərgənin «Qırmızı guşə»dən asılımsız nizamnaməsini düşünə-dünə oxumuşdu. Hətta artıq onu da bildirdi ki, onu «Hayes, turkes?» deyə dindirən olsa, cavab verməli ki, mən Lenin pioneriyəm. Və ekskursiyalara gedəndə yetimxana uşaqlarına yaxınlaşmamalıdır.

Gündə iki dəfə - səhər və axşam dəstələr məxsusi düzəldilmiş meydançada sıraya düzülürdülər, mança başçıları dəstə rəhbərlərinə və onlar da Baş dəstə rəhbərinə hesabat verirdilər ki, hamı yerindədir.

Hər dəstənin yanı-yöresi açıq olsa da üstüörtülü bir guşəsi vardı və səhər yeməyindən sonra hər dəstə özünə məxsus guşədə toplaşirdi. Erməni və azərbaycanlı dəstələrdəki uşaqlara nə danışdırırdı, o bilirdi, amma onlara «İqor polku dastanı»ndan parçalar oxudurdu. Səlis nitqi ilk dəfə o zaman kərimə gəlmişdi və o, nəhayət ki, bu düşərgədə seçildi.

Seçilmək, fərqlənmək istəyi onun içində lap çoxdan baş qaldırmışdı, bəlkə də bu dünyada, daha bir yaşından varlığını duyduğunu andan...

Bu pioner düşərgəsindəki cəmi pionerləri birləşdirən, qaynayıb-qarışmağa həvəsləndirən tar-kaman səsi isə axşamlar ucalırdı və oynaya bilənlər ortaya düşüb oynayırdılar. O, el çalanırdan idi, amma xorla oxumaq yerli gələndə bəzilərini kimi yalandan ağzını açıb-yummurdu, ürəkdan oxuyurdu.

Hər axşam oytaya düşsən sındıra-sındıra «Kolkox» rəqsi, hərdən də bir «Nəlbəki» rəqsi oynayanların arasında şuşalı bir qız da vardı və bəlkə də o qız olmasaydı, o qız hərdən bir onun üzünə gülümsəməsəydi, o qız danışdırmasaydı, dünyanın ən böyük sirrini ona anlatmasaydı -hələ də yadımadır, o qız da onun kimi 2-yə «iki» deyirdi -dayısına məktub yazardı ki, gəlib onu aparın.

O, həyatında ilk məktubunu bu düşərgədən yazdı, özü də Bakıya - Edqara.

Şuşada ən çox şıdırdığı yağışlar yağanda darıxırdı və ilk dəfə İsmayılının Çuşçəyə kəndində atasının köməyi ilə belinə qalxdığı, sənəllər isə mehr saldığı o girdarlı atın gözəllərini xatırlayırdı.

Adını, soyadını, hətta Şuşa şəhərindəki ev ünvanını hələ də unutmamışdı o qızı günlərin birində - atası, ya əmsi bilmədi, -gəlib düşərgədən apararı gün daysına - Ağdama çoxdan yazmaq istədiyi məktubu yazdı və dayısı bir neçə gündən sonra gəlib onu atın terkində Ağdama aparandan və yenidən qohum-qəribəyə qarışandan sonra anladı ki, ana dilini bir qədər də yadırdığıy. Bunu dərd etməsə də, sıxıldı və çalışdı az danışsın ki, yaşdıları ona gülməsinlər. Amma hışı elaydırdı ki, Ağdamdakı doğmaları arasında onun rus dilində «lap rus kimi» danışması ilə qürbənlənlər də var.

...Baxdıqları televiziya yayımında Ağdamın adı hallananda, cəbhə bölgəsindəki bir neçə kəndin, erməni silahlı birləşmələrinin nəzarət etdikləri əziz yüksəkliklərdən iri çaplı ulemiyyotlarla və avtomatlarla atəşə tutulduğunu vurğulananda və dərhal da düşmənin cavab atəşlə susdurulduğu qeyd olunanda Edqar bir gözünü ekranıdan ayırmadan soruşdu:

-Sənin Ağdamdakı qohumların necə oldu? Bakıdadılar?

-Hə, Bakıdadılar, hərsi bir yataqxanada məşkunlaşıb.

-Necə dolanırlar?

-Bütün qaçqınlar kimi, səhərdən-axşama küçələrdə alver eləyirlər ki, ac yatmasınlar.

-Gərək ki, onlardan birinin arvadı erməni idi, qızını da yanına salıb hərdən Ağdamdan sizə gəlirdi.

-Susanna xalamı deyirsən?

-Hə, Susanna xala... Yaşayırdı?

-O, elə hadisələr başlananda öldü.

O, Susannanı tez-tez xatırlayırdı, amma ona görə yox ki, dayısının ömrü yoldaşı olmuşdu, uşaq vaxtı Ağdama gedəndə qulluqçuda durmuşdu, nazıyla oynamışdı; ona görə ki, Susanna həmişə qızı Əntiqəni nişan verib deyirdi ki, böyüyəndə Əntiqəni ona verəcək. Həm də Susanna Əntiqəni məcbur elaydırdı ki, rusca danışsın. Əntiqədən isə əzəldən xoşu gəlmirdi, hələ lap balaca ikən bir dəfə dayısı onları güləndirmişdi və Əntiqə onu yərə çirpəndən sonra da qulağını ağzına alıb var gücü ilə dişləmişdi; özü də elə dişləmişdi ki, dərhal onu həkimə qaçırıb qulağına tikiz qoymalı olmuşdular və o bir neçə gün Gülbülada qulağı sarıqlı gəzmışdi.

O zamanlar anası Susannadan razı deyildi, oturub-durub deyirdi ki, kəpəyin qızı çox yaxşı gəlindi, amma doğmur, belə getsə, qardaşımı oğlusu qoyacaq, amma Susanna gedəndə-gəc bir oğlan da doğdu və bu zaman anası onu da götürüb gözyadınlığına, Ağdama - qardaşığıla yola düşdü, Sərxan artıq onuncu sinfə keçmişdi və illik qiymətləndirmə cədvəlində ona yalnız «Azərbaycan dili» fənnindən kafi yazmışdılar, qalan qiymətləri «5» di.

Görüşmədikləri illər ərzində Əntiqə tamam böyümüş, gözəlləşmişdi, özünü ağır aparır və onu neinki rusca, heç Azərbaycan dilində də

dənışdirmirdi. Heç ele bil bir neçə il qabaq ne o Əntiqibin höriyünü biləyinə dolamışdı, ne də Əntiqə onun qulağını dişləyib qopartmışdı.

Susanna sözğəlişi anladığı ki, qohumlar arasında Əntiqəni istəyənlər var, sonra da anasının ucadan gülüməsə səbəb olan bir zarafat elədi:

-İndi mən gərəkdir qız da doğam ki, Sərxan gələcəkdə subay qalmayca...

O zaman Sərxan özü də bu zarafata biganə qalmamışdı, başını aşağı salıb gülümsünmüşdü, amma Qalina Aleksandrovnanın vafatından sonra özündən otuz yaş kiçik tamam başqa bir Qalina ilə görüşəndə və bu Qalina həyatı yenidən onun gözündə gözəlləşdirəndə, ona sıcaq anlar yaşadanda, bir daha inandı ki, kişi ilə qadın arasındakı böyük yaş fərqi olsa-olsa məhəbbət artırır, özge heç ne.

...Ona etibar olunmuş açarları qapını açan Qalina içəri lov xəbərle girdi, tələş içində birməfəsə söylədiklərindən belə məlum oldu ki, şəhər vahimə tələb edir, terrorçu Neft Akademiyasına girib, qarışısına çıxanlar - onlarca iqləndən, müəllimi güllələyib, axırda da özünü vurub. Qalınının sözündən belə çıxdı ki, bütün vağzal ətrafı yolları bağlayıblar və onu buraya gətirən taksii sürücüsü də məcbur olub ki, yolunu dəyişsin və buna görə də ondan əlavə olaraq üç manat da artıq pul alıb.

Sərxan Səmədzadə Qalınının hər dəfə bu evə həyəcanlı bir xəbərle gəldiyinə, son olaraq da bunu onun kəsindən çıxacaq paraya bağladığına alışmışdı, amma bir qədar sonra Ramiq Məsum içəri daxil olanda və Neft Akademiyasına baş vermış felakətin ucundan-qulağından danışanda birdən-birə hönkür-hönkür ağlamağa başlamasından bildi ki, Qalınının təşvişi əbas deyil, həqiqətən də vağzal ətrafında qarışıqlıqdı.

-Dadanıblar Neft Akademiyasına, - Ramiq dedi, - haranı qarışdırmıq lazım olduğunu bilirlər.

Ötən ilin payızında Neft Akademiyasında baş verən terror olayı Sərxanın yadına idi. Aktyor dostlarından birinin qızı o hadisədə həlak olmuşdu və o mərhuman üçünə də, qırına da getmişdi.

Sərxan Səmədzadə, ümumiyyətlə, xeyirdən-şərdən qalmağı sevmirdi, teatr səhnəsindən daha çox, real həyat səhnəsində olmaq istəyirdi. Amma neynəyəsen ki, can o can deyildi. Və ən qaribəsi də bu idi ki, toy məclislərində ağlamaq, yas yerlərində gülmək istəyirdi və hərdən ona ele gəlirdi ki, bu, artıq dəlilik eləmətid.

-Bəs terrorçu kimdi?

Sərxan Səmədzadənin ortalığa atdığı bu sualı Ramiq dərhəl cavablandırdı.

-Bu dünyada ermənilərdən başqa terrorçu var?! - dedi və dərhəl da çünüb Edqardan üz istədi, - sən mənəndə incimə ha..

Amma Edqardan çox ev sahibii icindi, onu qorx içindi ki, bu sözün tamamında Qalina heyrat, təəccüb dolu gözlerini Edqara zillədi və müəmmalı tərzədə çiyini çəkdi:

-No poka ličnost terrorista neizvestna, no qovoryat on ne sam v sebe strelyal, yevo otkuda-to ubil snayper.-Bu sözü də Qalina dedi, amma Sərxan Səmədzadə kəsdirə bilmədi ki, Ramiqin qonağa ne üçün üzrxahlıq etdiyini Qalina başa düşüb, ya yox? Və hər ehtimala qarşı Ramiqi bir qırağa çəkdi, - danışığın fikir ver dedi, - Qalina onu Cahangir Əli oğlu kimi tanıyır, anladın? O, xəlifə qımışub üz istədi və bir qədar sonra da Qalınaya əşitdirə-əşitdirə qonağa üz tutub, - Cahangir müəllim, - dedi, -Bakinin yeni mənzərələri xoşunusa gəlirmii? - Və bir qədar sonra Qalina nəzakətli Edqara Cahangir müəllim deyə üz tutanda bir qədar toxtadı, amma içində

bir nigarançılıq qaldı və bu Ramiqin Edqardan üz istəyərkən Qalınının gözələrində doğan ifadə ilə bağlı idi.

Ev sahibi isə, bir əli televizorun pultunda, bir - bir Azərbaycan kanallarını çevirirdi ki, görsün şəhərdə baş vermış olay haqqında onlar ne deyirlər? Amma bütün kanallarda əyləncəli verilişlər gərdirdi, ələ bil kanallar xalqı daha çox əyləndirib-güldürmək uğrunda yarışa girmişdilər. Görünür, Ramiq də ev sahibinin telekanallarda ne axtardığını duydu və ona görə də:

-Mən aralıdan gördüm, telepörtyorları yaxına da buraxmırdılar, -dedi, -yağın ki, axşam xəbərələrində məlumat verəcəklər; bunu xalqdan gizlətmək olmaz.

Ev sahibi soruşdu:

-Niyə gizlətməlidirdi ki?

Və Ramiq Məsum həm də siyasi savadını nümayiş etdirməyə başladı: -Axı, bu siyasi məsələdi, nə qədər insan ödürülüb, nə qədər insan yaralanıb, qatıl isə artıq həyatda yoxdur, bu isə o deməkdir ki, əməliyyatı kəşfiyyat işləyib, hökumət bu məsələni araşdırmalıdır, məsələni xalqa necə çatdırmaq bərədə qərar qəbul olunmalıdır, bu da axşama çəkər, mən belə düşünürəm.

Amma bir qədar sonra Moskva telekanallarından biri bu hadisənin bir sıra məqamlarına, o cümlədən həlak olanların, yaralanmalarının sayına aydınlıq gətirdi və məlum oldu ki, qatıl özünü yaralasa da, sağdı, qanın qarışından cavab verəcək. Amma qatılın şəxsiyyətindən söz açılmadı və Ramiq Məsum da bunu əsas tutaraq müəmmalı bir ifadə işlətdi:

-Demək, məsələ aydındı...

Edqar isə bu xüsusda bir kəlmə sözünü xəlvətə salıb onun qulağına pıldadı:

-Hamısı mənim qismətimdən, baxtımdandı, bu günə qalmışdı bu çaxnasma?!

Edqar baxtıdan gəylənməkdə haqlı idi; onunku ezədən gətirməmişdi, halə üç yaşında ikən atışın qalanda anası evə bir kişi gətirib salmışdı və bu pəzəvəng kişi də evlərinə ayaq basdığı gündən Edqarı döyməyə başlamışdı.

Sərxan o zamanlar dərse gəndə anasının ona veriydi bir büküm pendir-çörəyi Edqarız yeməzdi, harda olur-olsun Edqarı tapıb loxmasını onunla bölərdi.

Hərđən Edqar özü onu axtaranda və deməyə heç bir yeni sözü olmayanda başa düşürdü ki, Edqar acdı.

Müharibədən sonrakı illərdə hərdən onların da evində çörək olmurdu, yarma bişirib yeyirdilər və o bilirdi ki, bu yarmadan Edqara necə aparırsın?

...Qalina otaqları silib-süpürəndən, hətta səhər günəşinin bir özge görkəmə gətirdiyi kraxmallanmış köynəklərini, tuman-köynəyi sifonədə, dolabla yerləşdirəndən sonra önlüyünü döşünə taxıb mətbəxdə bulaşığı qabları yumağa başlamışdı. Özü də həmişə olduğu kimi qüssəli bir rus xalq məhnəsinə zümməne əloya-əloya. Ele bil o bu mənzilədə həyəcanla, təşvişlə bir-birinin üzünə baxanları da, iki saat qabaq sakini olduğu şəhərdə baş vermış dəhşətli olayları da tamam unutmuşdu və sanki bu məhni onu bu məhniyə təsvir ulanan o yaşılı, çaylı, meşəli mekana qovuşdurmuşdu.

Sərxan isə Qalınının zümməne etiydi bu məhnlərə alışmışdı və ona ele gəlirdi ki, Qalina öz taleyini oxuyur.

Qəfil zəng səsi gəldi - ev sahibinin əli telefonuydu. Zəng vuranınsi səsi apaydın əşitlirdi; telefon açanın gur danışığında gərə yox, onun telefonundakı nizamışığına görə. Ötən illərdən qalma bəzi əşyalan kimi bu telefona da yörəmişdi və son zamanlar təzə ne işə almağa eli gəlirdi.

Bəzi başdaşlarının qarşısında ona görə ayaq saxlayırdı ki, nəfəsini dərsin və belə erkən yorulması onu qorxudurdu, çünki hələ yoxuşu yarı eləməmişdir.

Bu məkana ele bir sükut hakim idi ki, hərdən ürayinin düyöntüsünü eşirdirdi, amma buna görə bu sükuttan çox öz qulaqlarına minnətdar olmalı idi, çünki onun hələ nəfəsi gedib-gələn yaşadılardan sonra qulaqlarını (adətən sağ lıma zamanı əllərini qulaqlarına dayayıandan sonra qulaqlarını (adətən sağ qulaqlarını) qabağa verirdilər ki, nə işə eşidə bilsinlər. Belə yaşadılarından biri bəstəkar olduğundan, ona öz aralarında Bethoven deyirdilər.

Bethovenin kar ola-ola dünya musiqi xəzinəsinə hansı icarilər verdiyini biliridi, amma başa düşə bilmirdi ki, onun bu «Bethoven» oğlu, qızı, nəvələri ola-ola niyə tək yaşayır, nədən istəyir ki, onsuz da batmış qulağı səs eşitməsin? Və bu təklık niyə onun bəzidirmi?

Daha bir sinədəşinin üstündəki yazı onu ayaq saxlamağa, xalq məhənsindən ona tanış olan misranı təkrar-təkrar oxumağa vadar elədi: «Aman təklık əlindən...»

Başdaşı da, sinədəşi də yalnız bir mişar daşından ibarət olan qəbirin yanında yanını yerə qoydu, dərhal da başa düşdü ki, burada çox otura bilməz, yer yaşdı və torpağın nəmi-soyuğu iliyinə-sümküyünə işləyir.

Ona yaxınlaşan orta yaşlı kişinin kimliyini biçimindən-başındakı papaqdan, əlindəki qara muncuqla təsbehdən təxmin eləyib üzünü yana çevirşə də, salamını almaldı oldu, amma dərhal verdiyi suala cavab axtaranda, kişi bir də soruşdu:

-Quran oxutduracaqsız?

Kişinin niyyətini başa düşdü və qərara gəldi ki, onu razı salsın. Kimisə sevindirmək onun məramıdır. Hərdən qəpik-qəpik qazandığını elə adamlara xərcləyirdi ki, taniyanlar onun ağılına da şübhə edirdilər, amma ağılı kəsəndən, bəlkə də anadan olandan belə yaşamışdı. Hələ müharibənin müdhiş illərində, çorəkənd ötrü insanlar bir-birini öldürəndə, bir büküm çərayişi Edqarta bilmürdümi?

-Bəli, - dedi, - oxutduracağam...

Kişi başdaşı yalnız bir mişar daşından ibarət olan qəbri nişan vəlib soruşdu:

-Mərhumənin ismi-şərifı nədir?

-Bu vacibdi?

Kişi bələğətlə cavab verdi:

-Əlbəttə, oxunan Quran öz sahibini tapmalıdı, bəradərim...

O, başını bulayıb gülümsədi və cibindən çıxartdığı askınası kişiye verdi:

-Bəs eləyər?

-Əlbəttə, bəsdı, amma Siz mərhumənin ismi-şərifini söyləyin...

O, əskinası dərhal döş cibindən çıxartdı portmanatda yerləşdirəndən sonra qayıtıb portmanatı yerinə qoyan kişiye əl verdi:

-Sən Qurani oxu, mən tələsərim...

Son gücünü toplayıb özünü, nəhayət ki, doğma qəbirlərə yetirəndə və Serməstın artıq qəbirləri otdan-ələfənd təmizləyib, başdaşlarını sildiyini və qızılğulları də səliqə ilə sinədəşinin üstünə düzdüyünü görəndə çönbü Edqara baxdı. O, üzünü yana çevirmişdi, amma arıq çiyinləri nimdəş paltosunun içində körkük kimi qalxıb-enirdi...

Sonra Edqar asta addımlarla qəbirlərə yaxınlaşaraq yerdən başdaşları kimi qara, xırdca daş parçası götürdü və başdaşlarını ehməlcə döyəcəyəndən - sanki yad adamın qapısını döyürdü - sonra üzünü bu daşlara toxundurub nəşə deddi.

Serməst isə heç nəyə məhəl qoymadan cib bıçağı ilə qəbirlərin ətrafında torpağa basdırılmış və artıq xeyli çoxalib-artmış qızılğulları budamağa başlamışdı. O kollarıdan biri qışın bu gündəndə bir gül açmışdı və bu gül aqlıqları qızılğullardan daha tər görürdü. Bəlkə də hələ kökdən ayrılmadığına görə?

Bilmirdi ki, neyləsin. İki qəbirin arasındakı boş yer sanki onu çağırırdı: «Dünya duracaq yer deyil, ey can!», - deyirdi, - səfər eyle!»

Yayda Seryojaya bu qəbirlər tandanda vəsiyyətini də əlamışdı, o boş yerı göstərib demişdi: bax, mənı ora dəfn eləyərşən, gözlerimə bir ovuc torpağı da özün təkərsən, öz əllərlə... Amma indi o kəşinliklə əmin idi ki, Seryoja daha bu məkani, bu qəbirləri heç zaman görməyəcək. Nə olsun ki, damanında onun qanı axırdı? O, başqa mühitin meyvəsi idi.

Serməst bu məkana özünü hamıdan tez yetirdiyi kimi hamıdan tez də aralandı, o, bunun fərqiəne varmadı, onu başa düşürdü, bilirdi ki, qaçqın taleyi yaşayan bu sürüctə nainki hər saatını, hər dəqiqəsini də pulla ölçür, vaxt onunçün puldu.

Serməst gözənd itəndən sonra, Edqar hələ öcəvunda tutduğı daşı ona uzatdı və söylədi ki, yaqın onun da mərhuma, mərhuməyə sözü var, desin, bir də kim bilirdi haçın buraya gəlib çıxacaq?

Və o başını bulayıb, narazılıqla acı-acı gülümsəyəndə Edqar soruşdu:

-Sən hələ də inanmırsan?

-Kimə?

-Necə yəni kimə? Bilmırsən, kimə?

-Yox!-məxərəx ilə soruşdu, - Guya sən inanırsan?

-İnanıram,

-Haçandan?

-Tək qalan gündən...

«Doğrudanmı insanın inanmaq üçün hər şeyi itirməlidir?»

Yox, o buna dözə bilməz!

Ağılına gələn fikirdən onu tər basdı və elə bil bu dəfə iki qəbirin arasındakı boş yer-torpaq özü dil açılıb piçıldadı: dünya duracaq yer deyil, ey can, səfər eyle...

...Birdən-birə arxaya çöndəndə və ondan beş-on addım aralanmış Edqarın dizlərini yerə dayadığını, əyilib, ağzını torpağa yaxınlaşdırığını və nəşə piçıldadığını görəndə məəttəl qaldı.

-Sən nəynəyirsən?

Edqar bu sualın cavabını ağır-ağır yerdən dikələndən, şalvarının dizlərindəki tozu-torpağı çirpib təmizləyəndən sonra verdi:

-İnanmıram mənı başa düşəsən, amma haqiqəti deməliyəm.

-Niyə inanmıram ki?

-Bilirşən, mən Peterburqdan çıxanda özümə söz vermişdim ki, Bakıda, aeroportda trapdan düşən kimi əyilib asfaltı öpəcəm, amma orda bu mümkün olmadı, daha doğrusu, orda bunu bacarmadım, burda isə fikirdəşdim ki, qəbiristanlıq da Vətən torpağıdı, mücəddəs yerdı, öpmək olar...

«Doğrudanmı sən bu torpağı Vətən sayırsan?»

Dərhal ağılına gələn bu sualı dilinin ucundan qayıtdı, belə bir anda bu sualı Edqara verməyə qıymadı, yazıqı gəldi.

Edqarın torpağı öpmək istəyi ona çox tanışdı, çox doğmadı.

Orta mektəbi bitirən ili müsəbiqədən kənarıda qalandan bir ay sonra əsgər şineli geyməli olanda, düşdüyü məxfi hərbi hissənin harada olduğunu anlayanda, nainki azərbaycanlı, ümumiyyətlə, mülki insan (zabitlərin

arvadlarından başqa) üzünü, mülki insan təmasına həsrət qalanda, Bakının nəfəsinə yalnız Edqarın Azərbaycan dilində yazdığı məktublardan alanda, hərdən xəlvətə çəkilib uşağ kimi ağlayanda o da bele bir isteklə yaşamışdı...

Gecələr yalquzaqların ulartısını eşidəndə inanırdı ki, bu məkanada insandan başqa da canlı var. Əvvəllər ona elə gəlirdi ki, burdakı həyat tərzinə alışa bilməyəcək, gecələrin birində o da xəlvətə salıb bir çoxları kimi təracına qəsd eləyəcək, amma bu məxfi hərbi hissənin bütün əsgərləri ancaq qəsd eləməyə, gəlməyə və həmə də (zabitlərdən birinin arvadı olan) üzünə açıq olma kitabxanası və həmə də (zabitlərdən birinin arvadı olan) kitabxanaçısı onu bu niyyətdən döşəndirdi.

Üç il keçdi, amma o Bakıda qataradan düşəndə asfaltı öpmədi; bu istek də nisqilli xətirəyə çevrildi. Və indi də Edqara baxa-baxa o nisqilli yaşadı. Qəbirlərin arasıyla bir-birinin əlindən tuta-tuta üzünə ağrı endirən, üzünü xətirəyə çevirdi. Və indi də Edqara baxa-baxa o nisqilli yaşadı. Qəbirlərin arasıyla bir-birinin əlindən tuta-tuta üzünə ağrı endirən, üzünü xətirəyə çevirdi. Və indi də Edqara baxa-baxa o nisqilli yaşadı. Qəbirlərin arasıyla bir-birinin əlindən tuta-tuta üzünə ağrı endirən, üzünü xətirəyə çevirdi. Və indi də Edqara baxa-baxa o nisqilli yaşadı.

-Sənə nə oldu?
-Edqar yoxuşu qalxan kişiləri başına verdi;
-Onlardan biri o idi, dünən kabaqda gördüyümüzdü.
-O, başını bulaya-bulaya gülmüsdü və birdən sərt səslə:
"O, başını bulaya-bulaya gülmüsdü və birdən sərt səslə:
-Bədsir xoflandın, Edik, axı dünən sənə söylədim,-dedi, - bu hökumət sənəni siçan-pişik oynamaq!

Edqar dünən verdiyi cavabı bir başqa tərzdə dilinə gətirdi:
-Söhbət mənəndən getmir, söhbət... -Amma sözünün ardını getirmədi, susdu və bir qədər gedəndən sonra çönbər arxaya boyladı.
Serməst artıq maşını işə salıb qızdırmışdı və bu səbəbdən də, Sərxan qabaq oturacaqdı, Edqar isə arxada yerini tutan kimi soruşdu:
-Hara gedəcəyik? Eve? Yoxsa...

-Hara gedəcəyik? Eve? Yoxsa...
Edqarın təklifi Sərxandan ötrü sən dərcə gözənilməz oldu:
-Məndən olsa Səngəçalə gəderik, Vİtaliki də bir dəstə çiçəklə yad edərdik, -Edqar dedi, -mən bilən burdan Səngəçalə o qədər də uzaq deyil, Sərxan dərhal diləndi, amma zarafat ovaqından:
-O qədər yaxın da deyil...
Bir zamanlar üç dost idilər. Edqar, Vİtalik, bir də o. Fransız yazıçısı Dümənin məşhur romanının dəbdə olduğu o illərdə məhəllədə onlara üç müşkətor deyirdilər. Amma heç biri neinki qılınc, heç bıçaq oynatmağa da həvəsli deyildi. O, riyaziyyata aludə olmuşdu, Edqar kamançaya, Vİtalik isə balıqçılığa. Martın ortalarından, noyabrın axırlarına-Abşeronunda havalar, balıqçılığa. Martın ortalarından, noyabrın axırlarına-Abşeronunda havalar, balıqçılığa.

Edqarın təklifi Sərxandan ötrü sən dərcə gözənilməz oldu:
-Məndən olsa Səngəçalə gəderik, Vİtaliki də bir dəstə çiçəklə yad edərdik, -Edqar dedi, -mən bilən burdan Səngəçalə o qədər də uzaq deyil, Sərxan dərhal diləndi, amma zarafat ovaqından:
-O qədər yaxın da deyil...
Bir zamanlar üç dost idilər. Edqar, Vİtalik, bir də o. Fransız yazıçısı Dümənin məşhur romanının dəbdə olduğu o illərdə məhəllədə onlara üç müşkətor deyirdilər. Amma heç biri neinki qılınc, heç bıçaq oynatmağa da həvəsli deyildi. O, riyaziyyata aludə olmuşdu, Edqar kamançaya, Vİtalik isə balıqçılığa. Martın ortalarından, noyabrın axırlarına-Abşeronunda havalar, balıqçılığa.

Edqarın təklifi Sərxandan ötrü sən dərcə gözənilməz oldu:
-Məndən olsa Səngəçalə gəderik, Vİtaliki də bir dəstə çiçəklə yad edərdik, -Edqar dedi, -mən bilən burdan Səngəçalə o qədər də uzaq deyil, Sərxan dərhal diləndi, amma zarafat ovaqından:
-O qədər yaxın da deyil...
Bir zamanlar üç dost idilər. Edqar, Vİtalik, bir də o. Fransız yazıçısı Dümənin məşhur romanının dəbdə olduğu o illərdə məhəllədə onlara üç müşkətor deyirdilər. Amma heç biri neinki qılınc, heç bıçaq oynatmağa da həvəsli deyildi. O, riyaziyyata aludə olmuşdu, Edqar kamançaya, Vİtalik isə balıqçılığa. Martın ortalarından, noyabrın axırlarına-Abşeronunda havalar, balıqçılığa.

Anası Mariya Nikolayevna yeganə oğlunun balıqçılığa qurşanmasını tam əleyhinə idi, amma Vİtalikin tutduğu balıqları qonşulara özü satdı, azərbaycanca danışa bilməyə də «təze balıq, təze balıq!» - deyə çığırğa bilirdi.
Vİtalikin atası, deyilənə görə, 1920-ci ildə XI Qızıl Ordunun tərkibində Azərbaycana gələn və millət Azərbaycan ordusuna qarşı döyüşən rus bolşevik döyüşçülərindən olmuşdu və Mariya Nikolayevna bununla fəxr eləyirdi, özünü məhəllənin başqa qadınları ilə müqayisədə imtiyazlı sayırdı. Kişisi o döyüşlərdən çox sonra ölmüşdü; balıqə gedərək yedək gəmisinin

firtınaya düşüb batması nəticəsində həlak olmuşdu, meyidi də tapılmamışdı. Buna görə də pasxa bayramında Mariya xala başqa rus qonşuları kimi xristian qəbirlərinə yox, kilsəyə gətirdi və deyirdi ki, orda bir şam yandırıb ərinin ruhuna dua eləyir.

Vİtalikə atasından qalan rəmiş balıqçı ləvazimatları idi və o ləvazimatlara qiymədiyinə, onları vaxtında tullamadığına görə Mariya xala çox təəssüflənirdi; ona elə gəlirdi ki, Vİtaliki balıqçılıq əzəməti o ləvazimatlara sahib.

Onuncuda oxuyanda və artıq kamal attestatı imtahanlarına hazırlaşanda Vİtalik nəcə oldusa onların da saqızını oğurlayıb- Səngəçalə, balıqə apardı. Avtobusla Səngəçə qəşəsinə çətəndən sonra dənizçiləri buruqlaya aparan bir yük maşınına minmək istəsələr də, sürücünün yanında oturmuş kişi buna mane oldu və onlar boz-qara qumu ilə diqqət çəkən yulğun, yoxşan, dəvətəni bitirən çölgə yanın saatə qədər yul getdikləri ki, mənzil başına çətsinlər.

Yalnız firtından - firtınaya dənizlə qovuşa qəder bir gölün qırağında yanın saatə qədər ləngidilər və Vİtalik burda özünün rezin libasını geyinib, adına «saçok» dediylə balıqçı alətlə göldən balıq yemi -xərçəng yığmağa başladı və bu «saçok» irili - xırdalı xərçənglərlə yanaşı, yosun və başqa dəniz otları ilə dolandan sonra quruyca qıx onları qarşısına boşaldı:
-Təmizləyin, - dedi, -bu balıqçılığın alifbəsdir.

Onlar bir nəcə dəfə Vİtalikin sudan çıxardıb quruyca boşaltdığı yosunun, ot - ələfin arasından xərçəngləri seçib topladılar və əslində bu ovda onların gördüyü iş ələ bundan ibarət oldu.

Sükutu estakada boyu uzanan böyük diametrlə boruların içindən gələn uqultularla yanaşı, həmə də qağayılar pozurdular: arabir eynilə insan kimi şaqənaq çəkən qağayılar. Bu quşlar ələ bir nəyəsə güldürülər.

Estakadanın üstü ilə yanın saatə da yul qət eləyib Vİtalikin balıq ovlağına yelışəndən sonra nə o, nə də Edqar diri xərçəngi qarmağa keçirdə bilmədilər, Edqardan fərqli olaraq o buna bir neçə dəfə cəhd göstərdi de bacarmadı, əvvəl barmaqları, sonra bütün vücdə titrədi; xərçəng ələ bil başa düşürdü ki, acəl deyilən şey başının üstünü alıb, sən anlarını yaşayır.

Vİtalik tez bir zamanda xizmətdəyi və sonra uclarını yeyə ilə itlədiylə qarmaqların hamısını bir-bir nəzəngə keçirdəndən sonra da tılovları suya atmadı, estakadanın dəmir məhəccərinə söykədi və peşəkar bir balıqçı kimi dedi ki, su çox durudu, külək qalxmasa, suyu bulandırmasa tılovu dənizə atmağın mənası yoxdu, külək işə ən azı bir saatdan sonra başlayacaq.

Amma bu bir saat ərzində də onlar boş oturdular, tomatı konserv və kolbasa ilə nahar elədilər, çəpma stəkantlarda araç içdilər, əsil dostluq və arzulər haqqında tostlar dedilər.

Vİtalik bu arada tez-tez həvani iyləyirdi və deyirdi ki, cənub küləyinin qoxusu gəlir.

Qağayılar, görünür, hənzində yox, estakadanın üstündə yem iyi almışdılar, qorxa-qorxa da olsa onlara yaxınlaşdırlər və hətta hərdən süfrədən nə işə qapmağa can atırdılar.

Cənub küləyi başlayanda, havanı soyduğunda və haqiqətdə də azacıq sonra suyu bulandıranda Vİtalik dedi ki, buzudəməsinlər, hərəkət eləsinlər ki, üşüməsinlər. Araqdan sonra o, üşümürdü, oturdugə yerdən tərpanməməsinə səbəb də o idi ki, estakadanı dənizdən ayıran məhəccərə yaxınlaşmasın, ordan aşığı bəyönlənməli olmasın, çünki dənizin qərbə köpüklənmiş səthinə baxanda ona elə gəlirdi ki, dəniz qeyri-adi bir qubba ilə onu çəkir və hər dəfə bu anı yaşadıqca, özündən əsil olmayaraq gözlerini yumurdu.

Vitalikin məhəccərə dirmaşdığı və spinningləri dənizə buradan tulladığını görəndə ödü ağzına gəldi. Estakadanın suyun səhindən nə qədər hündürdə olduğunu soruşmadı, çünki hər şey göz qabağında idi, gəmiləri estakadanın altından o yana da keçirdi, bu yana da.

Vitalik bu estakadanın dənizin çirklərinə doğru otuz kilometrə qədər uzandığını və hər kilometrə balıq ovladığını bildirdəndən sonra dedi ki, onun sevimi ovlığı buradı, çünki ilk iri balığı sudan burda çıxardı, burada en sevimi ovlığı buradı, çünki sualtı maneələrə tuş olmayacaq və qarmağa düşən balığı da asanlıqla çəkiq estakadaya qaldıracaq.

Vitalik bir daha onları tənzimləməyə həvəsindən yerdən qalxdılar və estakadanın o qədər hamar olmayan asfalt səthi ilə güle-güle o yana, bu yana gəlməyə başladılar.

-Dənizmırsan ki?

Edqarın bu qəfil sualına çiyini çəkməklə cavab verdi, əslində isə dənixirdi, çünki nigarandı, onu axtara bilərdilər.

-Bəs sən necə?

Edqar onun sualını dərhal, özü də sualla cavablandırdı:

-Mən sənə bir yerdə olanda haçan dənizmırsan ki?

...Estakadanın üstündə külekdən, yağışdan daldalanmağa bir tikili də vardı; düzdür, qapısı, pəncərəsi sökülmüşdü, amma üstü örtülü idi, yere də yosun döşəmişdilər və bu yosun qupcuru qurusa da yene də balıq, xərcəng iyi verirdi.

-Yaşın, Vitalik evə gəlməyəndə burda yatır, - Edqar dedi, - yaqın, bu yosunu da özü götürüb töküq buralara.

Vitalikin son zamanlar evdən daha çox dənizdə gecələdiyini bilirdi, hətta onu da bilirdi ki, Sveta da buna görə ondan incikdi.

Dənizə atılmış tilovlar bir-birinin ardınca cır telefon zənginə bənzər səslər çıxarmağa başlayanda və Vitalik bir-birinin ardınca sudan kiloluq, kiloyarımlıq kütümlər çıxardanda və beləcə özünün necə bir balıqçı olduğunu andandanda və onlar istər-istəməz balıqçı dostlarının sevincinə şerik olanda, qarmaqdan çıxarılandan sonra asfaltın üstündə çabalayan balıqlara əl vurmağa da qorxurduluq və bu balıqları adına sadəq deyilən tor səbətə də Vitalik özü doldurdu, ağzını bağlayıb estakadanın üstündən dənizə sallayırdı ki, balıqlar dır qalsınlar.

Arada onun da könlündən keçdi ki, dənizə spinning atsın, amma Vitalik onu inandırdı ki, bacarmaz, o, qumsal bir sahildə günlerle, həftələrlə, bəlkə də aylarla meşq etməli di, bunu öyrənsin.

Hələ Günəş göy üzündən çəkilməmiş Edqar dedi ki, evə qayıtmalıdır ki, Sərxanın ata-anası bu ovdan duymuş düşməsinlər, yoxsa onlar bu yere bir daha üçlükə gələ bilməzlər.

Vitalik etiraz etmədi və üsteləki də bəxtləri onda getirdi ki, Vitalik tilovları sudan çıxardandan, cəmi balıqçı ləvazimatlarını yerbəyər ələyib onların hərəsinə bir stakan hələ tam soyumamış termos çayı süzəndən sonra fəhlələri buruqlardan gətirən yük maşını onlara çatır-çatmaz əyləndi və dərhal da məlum oldu ki, bu səbəbsiz deyil, sürücü Vitaliki tanıyır. Əlbəttə, onun Vitaliki haradan tanıdığını fərqiyyə vərdədi, amma quruya çıxandan sonra maşından töküülüşəndə və Vitalik tutduğu kütümlərdən birini ona verəndə anladı ki, sərbəst həyatıke Vitalikə çox şey öyrəlib.

Sahildən, daha doğrusu, keçid - nəzarət mənteqəsindən şəhərə qədər olan bir saatlıq yolu fəhlələri "Azneft" meydanına gətirən avtobusla gəldilər, amma ayaqüstə.

Yol boyu ona görə gözlerini yumurdu ki, heç nə görməsin, gün ərzində yaddaşına, xəyalına hopmuş dəniz mənzərələri yene gözleri önünə gəlsin; xərcəng düşməmiş daldalanacaq... O, balıq onun gəldiyinə əsla balıqlar, yosun döşənmiş daldalanacaq... O, balıq onun gəldiyinə əsla peşman deyildi, hətta fikirləşirdi ki, haçansa müstəqil yaşamağa başlayanda bu ələmdə özünü sinayacaq. Ona ələ gəlirdi ki, yeni bir ələm kəşf ələyib və Vitalik bu ələmdən ölüq ayrar bilər və bu ələmdə ölüq gözle qaş arasındadır...

İki həftə sonra Vitalikin anası Mariya Nikolayevna məhəllədə göz yaş axıda-axıda həy salandı ki, bir həftədir Vitalik yoxa çıxıb, onun balıq tutmağa getdiyini estakadaya da bələd deyil, Sərxan bir an belə fikirləşmədən, alman dili müəllimi olan anasına, atasının yanında almanca anladı ki, o, Vitalikin balıq tutduğu məkanı tanıyır.

Artıq bir neçə il di ki, hərədən ana-bala almanca danışrdılar ki, öz aralarındakı məxfi söhbət üçüncü adama əyan olmasın, Sərxan bu dəfə anası mükəlliməni almanca davam etdirmədi və məsələnin üstü açılarda, adətən, belə hallarda qazəblənən atası sakit tərzədə diləndi:

-Taniyrsən, düş qabağa, Mariya Nikolayevnanın kimi var ki?

Məhəllədə ağsaqqal kimi tanınan Hacı kişi məsələdən həli olanda heç kimdən heç nə soruşmadan maşınıni qarajdan çıxardı.

Edqarla o arxa oturmaçada oturdular, Mariya Nikolayevna qabaqda. Səngəçalə çatanda və estakadalara apararı yolu burulanda məlum oldu ki, Hacı kişi də cavanlığında bu yerlərdə balıqçılıq ələyib və təqəüdə çıxandan sonra bu yerlərdə yene də balıqçılıq etmək ümidli ələ yaşıyır.

Sən demə, Hacı kişi giriş - nəzarət mənteqəsindən necə keçməyən də qayda-qanununu bilirmiş, bununla belə, nəzarətçi müəmmalı təbəssümlə soruşdu:

-Bu xanıq da balıqçıldı? -sonra da xəbərdarlıq ələdi, -yağış yağacaq ha! Hacı bu estakadanın hər qarışına, hətta ondoquzuncu buruğa da bələd imiş.

Vitalikin spinninglərini aralıqdan tanıdıları və sonra digər balıqçı ləvazimatlarını, o cümlədən, termosunu, qəndqabını, atasından qalma əşgər şinelini tapdıları. Əvvəlcə Edik qışqırdı:

-Vitalik!!!

Sonra o da var səslə dostunu səslədi.

Daha sonra Mariya Nikolayevna da qışqırmaq istədi, amma qəhər onu boğdu. Edik daha bir dəfə qışqırdı:

-Vitalik!!! Vitalik!!! Vitalik!!!

Edqara haçandan-haçana qağayı səş verdi. Ələ bil quş deyildi, qağayıya çəvriləşə, insan kimi şaqqaq çəkmək qabiliyyətinə özündə saxlayan insan idi.

Hacı kişi səbrlə spinningləri yığışdırmağa başlayanda Mariya Nikolayevna Vitalikə ərindən qalma şinelini sinəsinə sıxıb için-için ağlayrdı.

Hava qaralandan və şıdrığı yağış başlayandan sonra da Mariya Nikolayevna dedi ki, o burdan getməyəcək, ələ burda ölüqünü gözləyəcək. Amma Hacı Mariya Nikolayevnanı yolu gətirə bildi, söz verdi ki, sabah səhər onun yene bura gətirəcək.

...Qırx gün sonra may ayının 1-də, dünya zəhmətkeşlərini həmrəyliyi gətindəndə onlar yenidən bu yerə qədəm basanda artıq Mariya Nikolayevna gecə-gündüz arzuladığı dünyaya qovuşmuşdu.

Onlar - məhəllənin bütün cavanlıarı- Sveta da onların arasında idi-bu yerə gəldilər və bu estakadanın üstündən açıq dənizə çiçək səpələdilər.

Sonra bu, ənənəyə çevrildi və onlar bu ənənəni uzun illər yaşatdılar; hər il may ayının 1-də bu yere gəlib bir dəstə çiçəyi dalğaların qoynuna tullamaqla Vitaliki andılar.

...Bax, belə, indi Edik, bir kəlmə sözlə Vitaliki yada salanda, yenə də Səngəçala gedib bir dəstə çiçəklə Vitaliki anmağı vurğulayanda bir an belə tərəddüd etmədən:

-Gedək, -dedi, və üzünü Sərməstə tutdu, -sən Səngəçala gedən yolu tanıyırsan da?

-Əlbəttə, tanıyıram, -Sərməst cavab verdi və sürəti artırdı.

(Ardı var)

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2015-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti

1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300